

ÁPRILY LAJOS (1921–1965)

A RABLÓ

*Ki volt, milyen volt és milyen korú:
mindegy. Mohón s kegyetlenül rabolt.
Az éjszakában ördög-arca volt
s szeme gonosz volt, mint a háború.*

A HAZA

*Egy életben kétszer vesztettem el.
Nincs, nincs. Bús sorsot éltem és kietlent.
Hová vezetsz, utam? Egy hang felel:
Keress magadnak elveszítetlent.*

ÜTKÖZET UTÁN

*A végzet itt mohó kézzel kaszált.
Berzenkedik az erdőn már a holló.
Ó, ne nyilazd le ránk a döghalált,
szánj meg, pogány Nap, rettentő Apolló!*

LEGENDA

*Este leszállt, s ment, ment, míg odaért,
ahol a dúlt földet még füst takarta.
Hajnaltól a keresztre visszatért,
s reggel látták, hogy csupa vér a talpa.*

EGYÜTT

EGYÜTT 2023 / 3

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XXI. évfolyam | 2023 | 3

BÍRÓ JÓZSEF, FINTA ÉVA, LATOR LÁSZLÓ, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ,
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS versei, GERZSENYI GABRIELLA, MEGYERI EDIT TÜNDE,
SZ. KÁRPÁTHY KATA, ORTUTAY PÉTER novellái,
MARCSÁK GERGELY könyvismertetése, VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ laudációja,
DUPKA GYÖRGY, KOVÁCS SÁNDOR, SZABÓ ESZTER IDA tanulmányai

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2023/3

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábán László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcás Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábán Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai
elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában:
<http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Ha kimondom a nevét (nekrológ).....	4
LATOR LÁSZLÓ: Határon (vers).....	5
FINTA ÉVA: Sic fata volunt; Angyal az ablakon (versek)	6
MEGYERI EDIT TÜNDE: Madonnák; Fehér virág (novellák).....	9
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Árnyékodban itt... (vers).....	13
GERZSENYI GABRIELLA: Amikor kicsi voltam... (novella)	14
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Névsorolvasás; Az új templom (kisprózák) ...	17
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS: Félember (vers)	21
BÍRÓ JÓZSEF: Jószerével (versek)	22
ORTUTAY PÉTER: Mariazei motorosok (dokumentumnovella)	25
MARCSÁK GERGELY: Sorsok és arcok a Vérke partjáról (recenzió) ..	29
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Dupka György méltatása (laudáció)	32
SZABÓ ESZTER IDA: „... élni rádiózás nélkül” – Horváth Anna (1924–2005) beregszászi művész életútja IV.	35
KOVÁCS SÁNDOR: Ungvár hányatott sorsú magyar emlékei IV. (honismereti tanulmány)	56
DUPKA GYÖRGY: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai GULAG-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970 (tanulmány, 9. rész).....	70
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai magyar kultúrkrónika, új könyvek.....	81

HA KIMONDOM A NEVÉT

Ha kimondom a nevét, Ugocsára gondolok. Ha Ugocsa kerül szóba, a vértanú Perényi után mindjárt Lator László szikár alakjára látok, aki nagyon szeretett volna ismét otthon lenni szülőföldjén, a legendás Ugocsában. Most már otthon van, s otthon lesz egyre inkább öröksége is, írhatja velem az egyre bizonytalanabb remény. Kevés szavú költő volt – mondogatják máris, s bár a kimondott szó igazsága vitathatatlan, engem a múltra váltott idő zavar igazán. Nem ismerek mást, aki ideológia- és politikamentesen úgy tekerte ujjai köré az időt, hogy annak kezdetét és végét talán csak a Teremtő tudta követni. Mégsem mondhatjuk, hogy csak „saját fájdmát s örömet”. Mert arra a kevésre, ami a magyar költészetben az övé, nagy, közös hazánk magassága és az örökkévalóság tart igényt. Ne horgasszuk hát le fejünket, ne fürkesszük tovább a láb alatti port, szoktassuk szemünket az Ő szellemi magasságához, s talán hosszabb lesz az életünk.

Vári Fábián László

LATOR LÁSZLÓ (1927–2023) HATÁRON

K. F.-nek*

*Hányszor ismétli majd az álom
azon a baljós beszegetlen
határa nincs heges lapályon
megiramlik megáll meredten
hol biztatva hol fenyegetve
kínálja vad kapaszkodóit
a patak szikkadt partja medre
meghőköltet és nekilódít*

*felfedi majd eltakarja
a pontos tudat vagy az éber
ösztön a kamasz-riadalmat
a felnőtt józan közönyével
meddig kell hogy a téli ritka
bozótosban szorongva lássa
a menekülőt felnagyítva
torkolattűz-világításban
az ér fűzfáit jegenyéit
ahogy a tar föld árapályát
mozdulatlan rendekben állják
ahogy a futónak kimérik
a bizonytalan végű pályát
ahogy mindenből kiszakítva
fel a töltésre fel a hídra
ahogy az ajtót betaszítja*

*ahogy rikítóan színészi
mozdulattal a színre lépett
mint aki nagyszerűen érzi
ezt a kicsit giccs-ízű képet
ahogy úgy érzi most kiválik
salakot ölt és tiündökölve
megáll és így áll mindhalálig
s leborul a hazai földre*

* Kiss Ferenc (1928, Tiszapéterfalva –1987, Budapest) irodalomtörténész, Lator László pályatársa.

FINTA ÉVA

SIC FATA VOLUNT

(Főhajtással Kányádi Sándornak)

*fától fáig
állomásig
diófától almafáig
vasúti sínekre vetve
önnönmagával keresztbe
tájon ahol annyi lélek
emlékezi a vidéket
fejfák keresztek közt járva
vénül az ember magára
nyelvét mézesíti ajka
nyelve anya is meg dajka
anyatejen nevelkedett
szerelem lesz a szeretet*

*fától fáig
állomásig
Szapolyai János-ágig
megy vissza a történelem
fakereken fémkereken
egy országnak két királya
török Habsburg úgyse bánja
mint mikor harangok kongnak
reánk ellenséget ronttat
Ferdinánd és János ki-ki
saját pecsenyéjét süti
így maradunk kettévágva
Buda s Erdély tartománya*

*fától fáig
állomásig
kiáltó szó ami vásik
mint a köröm mint a fogak
rojtosodik széjjelszakad*

*mint vize a Küküllőnek
sodródik bennünk a főzet
a kifundált történelem
méregkeverő gyötrelem
indián dal votják ének
csángó siratja a létet
Bécsig is eljut a gyásza
amíg széjjelkiabálja*

*fától fáig
zöldhatárig
irgalmatlan sötét ásít
ragadozó pokol mélye
gyomrában a múlás népe
Janus Pannonius pedig
hazahozta érdemeit
csak hogy Nagyvárad is oda
Krisztusnak ecet a bora
én Istenem jó Istenem
Téged kérni is gyötrelem
vétessék el legfőképpen
minden székeltyől a szégyen*

ANGYAL AZ ABLAKON

*Rejtelmek tollpihéje hull
lábunk elé, küszöbre, gyepre
vagy rávetül az ablakunkra
zárt ablakunk üvegfalára
és megtapad áttetsző képen
oltárképként a tájra írva –
titkos varázslat krétarajza.*

*A semmiből robbant a képbe
a széttárt szárnyak tollvonása
a csőr; a begy fehér ecsettel
íródott volna az üvegre
ha tette volna bárki ujjá
ha bárki kézzel írta volna
pingálta volna a keretbe.*

*Nyugati, kertre néző, fényes
ablakunk őrzi még a titkot
miként fehér rajzát a lénynek
akár madár; akár ha angyal
vetült szobánk s a táj közé
mint préselt elszáradt virágok
áttetsző, vékony rajzú íve.*

MEGYERI EDIT TÜNDE

MADONNÁK

A tér mit sem változott az évtizedek során, talán csak a padok lettek újak: kettő a platánok alatt, kettő a templom falánál. Galambok rohagálnak az ócska macskakövön, közöttük egy dolmányos varjú. „Mennyivel nagyobb a galamboknál” – csodálkozik rá a férfi. Mit kereshet itt? A galambok körbeveszik, hajtják jobbra-balra, a varjú peckesen lépked, oda-odakap a szemtelen társaság felé.

Hetven év nem kis idő, hetven éve jár ehhez a templomhoz. Egykoron még az anyja hozta kisgyerekként, milyen rég volt az is.

A fák alatti padon hárman ülnek. Egy fiatal lány szeplőit melengeti a napon, vörös a haja, akár egy macskának, áttetsző fehér bőrét vékony ruha fedi.

– Salvatorera gondolok, és, hogy milyen boldogok leszünk – mondja.

„Alabástrom a bőre” – jut a férfi eszébe, régen így mondták: alabástrom.

A varjú valamit visz a csőrében, a galambsereg sandán figyel.

– Nagymami, a nagypapi sírkövén miért fekszik az egyik kőgalamb? – kérdezi a kicsi copfos.

– Mert örökre elaludt.

– És már nem kel fel soha?

– Nem, már nem kel fel.

– És a másik miért áll felette?

– Mert az még él.

– Mint te?

– Mint én

– Akkor jó.

„Furcsa társaság” – gondolja a férfi. Nem illenek egymáshoz. Az alabástrom, meg ez izzó fekete szemű apróság, és végül a szikár öreg nő.

– A boldogság benned van, ne hagyd elveszni soha – mondja az öregasszony.

– Igen, adok belőle Salvatorénak is.

Aztán megint csend, csak a kis bicikli csattog körbe-körbe.

Madárcsontú matróna, még a botja is olyan vékony, azt hinné az ember, ha rátámaszkodik, eltörik.

– Bemegyünk a templomba? – csivitel a biciklis.

– Bemehetünk – válaszolja neki.

– Megnézem a Krisztust, siratja-e még az anyukája.

- Rendben, megnézheted.
- Te is sirattad a nagypapit, mami?
- Sirattam.
- És már nem siratod?

– Nem, már nem siratom, tudom, hogy jó helyen van.

Felreptül a varjú, a galambok hangosan utána szállnak.

– Én sem siratom többé a régi biciklit, mert itt ez az új, csak ki kellett várni.

– Igen, várni tudni kell – felel a vöröshajú lány.

Most Salvatore-ra gondol, a nyárra, és arra a messzi országra, ahol égni fog a bőre az erős napsütésben.

– Te is vársz valamit, nagymami? – kérdezi kíváncsian a gyerek.

– Igen, minden nap várom a szép új reggelt, hogy felébredjek – mondja az öreg nő.

„Milyen végtelen nyugalom van bennük” – gondolja a férfi.

„Kérjük, tartózkodjanak a madarak etetésétől!” – figyelmeztet a kihelyezett tábla. Bárcsak betartanák mások is, de ehelyett csak etetik a szürke sereget, holott mennyi kárt tesznek a templomépületben. A falfülkében rászállnak a Mária-szobor fejére és lecsinálják. Szegény Madonna csendben tűri.

Legalább ezek itt nem hoztak madáreledelt; még szerencse, mert biztosan odaszólna nekik is, mint legutóbb annak a fiatal párnak. Az emberek manapság semmibe veszik a szabályokat. Csupa önzés mindenki, tülekednek, hangoskodnak, észre se veszik a másikat, úgy gázolnak át rajta. És azok a furcsa szavak, amiket használnak, teljesen érthetetlen olykor a beszédjük. Kész szerencse, hogy ma ilyen csend van a téren. A templom még pár percig árnyékot vet egészen a fáig. Mindjárt harangoznak, akkor indul, az ebéd már a frizsiderben.

- Salvatore is katolikus.
- Hogyne, ez csak természetes.
- Én is katolikus vagyok? – kérdezi a kicsi.
- Te nem.

– Kár, pedig nagyon szeretem a kis Jézust, és szívesen lettem volna vele katolikus.

– Ne aggódj, a kis Jézus sem katolikus.

– Mégis olyan templomba jár? – csodálkozik hatalmas szemeivel a gyermek.

– Nos, látod, ilyen is van.

Egyre jobban érezni a téren a forróságot, pedig még csak május van.

– Pihenj egy kicsit, lassan úgy is indulni kell.

– De még a templom...

- Persze, a templom, azt nem hagyjuk ki.
- Majd elhozom Salvatorét is egyszer – szól közbe a lány.
- Igen, feltétlen.

A nap hirtelen bukik át a tornyon. Ők hárman ülnek a padon, a fény eléri szép arcukat.

FEHÉR VIRÁG

A városban három piac van. A legrégibb a mozi mögötti kispiac, ahol a hét minden napján árulnak valamit: tojást, tejet, tökmagot, filléres könyvet, kínai papucsot. Töredezett betonasztalok mellett ácsorognak az emberek. Váltakal néhány szót, fél szemmel megnézik az idegent, elpanaszolják, hogy mennyire kevés a pénz, majd haza indulnak egy csomag fonnyadozó salátalevéllal.

Aztán ott a nagypiac, hetente kétszer igazi családi programot ígér. Búvár-szivattyú személyes garanciával és komplett szobabútor is kapható, nadrágot lehet próbálni egy függöny mögött, színes, műanyag játékok versenyeznek a házi lekvárral. A vaskapuk között özönlik be a nép, faluról jött osztálytársak, rég nem látott rokonok. Télen sült kolbászt kell enni (úgy száll az illata), hozzá forró teát szűröcsölni műanyag pohárból.

Egészen más a harmadik, ez a néma szemrehányás, a virágpiac, ahol csak fáradt női arcok kandikálnak ki a vödrök mögül hajnaltól késő estig. Kötik a csokrot, elképzelt vevők ízlését kiszolgálva; három rózsza, két gerbera, zöld felhő a kezeik között, talpuk alatt elhullott nyesedék. Nincs vidám kacaj, trécselés, mindenki mogorván teszi a dolgát; minden csupa szalag és krepp, fényes celofánok zizegnek a levegőben.

A nő csinos és fiatal, közéjük lép bátran. Nem bánja, hogy lerohanják, ő csak mondja határozottan, hogy fehér virágért jött, kizárólag fehérért, ne is kínáljanak mást. Kinek lesz? Csak nem a temetőbe? Nem, válaszol, majd finom kezével megérinti a virágfejeket. Mereng, valamit számolgat magában, aztán folytatja a mustrát. Ide-oda jár a standok között, felizgatja az árusokat. Megáll a fehér rózsák mellett, kiválasztja a legszebbeket.

- Kinek viszi mégis, kis kedves? Milyen szalaggal kössem?
- Egy lánynak, egy szép barna hajú lánynak.
- Ez a piros szalag jó lesz?
- Nem kell szalag, így jó, ahogy van.

Száll a hinta az óvodában, hajtják magukat a szép, nyári ruhás lányok. Hin-ta-palin-ta...

Két hinta van, mindig sok a jelentkező. Ott áll a maszatos képű a fa alatt, nézi őket, szemében furcsa fények. Le kellene szállni és átadni a helyet, de mindjárt megrohamozzák a többiek, nem bír el velük, úgy sem tudja megtartani azt a hintát.

– Azért valami celofánba csak tegyem be, nem? Vagy így akarja pucéron végig vinni a városon?

– Hagyja csak, elég lesz egy csomagolópapír, nem messze megyek.

Narancsos délután van, az óvodaudvar üres, szél fújja a cseresznyefákat. A házikóból kinéz a mocskos képű, bámulja a hintát. Most nekiindul óvatosan, figyel jobbra, balra, végül eléri a játékot, felül rá és szállni kezd. Szemei csukva, még tán mosolyog is. Valahonnan fiúk rohannak elő, ordibálni kezdenek:

– Büdi bébi hintázik, büdi bébi nem fázik!

Röhögnek az otromba vicsen és egyre jobban kántálják.

– Büdi bébi бүдös rongy, бүди бэби, takarodj!

Botok repülnek a hinta felé, homlokon találják a maszatost, nem sír, csak löki magát tovább.

Papírban már a rózsák, indul az étterem felé. Jó, hogy meleg nyár van, későn megy le a nap, épp csak bekapnak valamit, és viszik is a virágot tovább.

Az iskolában senki nem akar mellé ülni, mindig koszos a ruhája, és olyan fekete a bőre, mint a cigányoknak, pedig mindenki tudja, hogy nem cigány. És a neve? Hát, az kész röhej, nem szólítják azon, sőt, leginkább sehogy sem szólítják. A Büdi név megmaradt az óvodából, ahol alváskor meglátszott, mennyire koszos a bugyija.

– Csak egy salátát kérek – mondja halkan a pincérnek.

Micsoda hülyeség, a maszatos mindig éhes volt, neki meg most is elment az étvágya, pedig a többiek esznek rendesen. Már gyerekként se értette az ételek iránti mohóságot.

– Ezért vagy ilyen gebe – mondta neki a barna bőrű később, mikor már nagylányok lettek.

Indulni kell, mert besötétedik. A virág az itt ne maradjon, végtére is azért jöttek.

– Ha felnövök, mindenem fehér lesz, hogy lássák, milyen tiszta vagyok. Mint a nevem. Fehér Virág.

Befordulnak, és már látszik a kapuból. Lám, ő nem öregszik, a márvány időtálló, jól őrzi a tizenhatéves arcot. Jövőre talán kálát hoznak, a rózsza nem bírja a nyári forróságot.

ÁRNYÉKODBAN ITT...

*Gondolat, ne bánts engemet,
nem készülök még a jobb létre.
Ágyban, párnák közt mégis jobb,
mint egy harckocsiban eléggve.
De ha a tűz van előírva
a legtévesebb csatatéren,
én a nap tüzét választanám –
az süsse feketére vérem.*

*A nap meg olyan, mint az Isten.
Halálosztó szemét lezárja,
s az oktalan tervet újra írva
felmentést küld a fuldokló tájra.
Amíg a vakondok földet túrnak,
amíg a mustármag kikelhet,
én sem úzhetem el magamtól
a Teremtőtől kapott lelket.*

*Nézd ott azt a veterán tölgyet,
mily tántoríthatatlan jellem!
Törzsében vasmagot nevelt,
a láncfűrész szolgák ellen.
S mikor a berántott motorok
rátámadtak a hibátlan törzsre,
az acélfogak szikrázva hulltak
vissza az áldott anyaföldbe.*

*Így van jól, Sándor. Ha másként lenne,
árnyékodban itt én sem állnék.
Nálad jobban senki sem tudja,
hogy a halál furfangos játék.
Jön a drón, körbejár, megszagol,
majd töltődni tömegsírra száll.
Sándor, Attila, láthatjátok:
ilyen a végsőkéig züllött halál.*

2023. május

GERZSENYI GABRIELLA

AMIKOR KICSI VOLTAM,

6. RÉSZ – ÁLLOTT NAGYAPASZAG

Amikor kicsi voltam, nem volt kötelező az autókban a biztonsági öv becsatolása. A hátsó ülésekhez egyáltalán nem is tartozott biztonsági öv. Ha tartozott volna, és ha apám megkövetelte volna a becsatolását, akkor nehezen tudtam volna megcsinálni a *hülyemutatást*. Kati nénjétől autóztunk éppen hazafelé. Azon a viszonylag hosszú és egyenes útszakaszon haladtunk, ami a bolondkórháztól tartott egészen a temetők felé vezető leágazásig, amikor észrevettem a motorost. (Elmegyógyintézetet kellene írnom, de akkortájt isten bizony bolondkórháznak nevezték, persze ebbe ma már egészen biztosan belekötnének az emberi jogi, a betegjogi, a kisebbségi jogi, a gyermekjogi és mindezek holdudvarába tartozó civil szervezetek, ügyvéd ismerősünk panasszal élne, ügyész ismerősünk törvényességi felügyeleti eljárás keretében vonna kérdőre, politikus ismerősünk beadványt készítené a miniszterhez, az országgyűlés illetékes bizottságához és az Alkotmánybírósághoz, feljelentene a szomszéd, kiprédikálna a pap, megbírságolna a közterület-felügyelő, megbuktatna a tanár(nő) és/vagy fegyelmi eljárást indítana a főnök, a macskánk nemtetszésének jeléül a küszöbre piszkítana, a kutyánk pedig veszettséget színlelné és megharapna.) A hátsó ülésekhez tartozó biztonsági öv híján igen nagy szabadságot élveztem: izegtem-mozogtam, átültem az autó egyik széléről a másikra, ha pedig úgy tartotta kedvem, feltérdepeltem a hátsó ülésre, az ülés támlájára könyökölve bámultam kifelé, néztem az elsuhanó fákat, a mögöttünk haladó járműveket.

A szép fehér hajú Margica néni, aki többször vendégül látott minket gyömrői otthonában, úgy tartotta, ha *szaladó* fákat látunk, órá kell gondolnunk. Eleinte egészen konkrétan értelmeztem ezt a kijelentését, kerestem a szaladó fákat, amiket sehogyan sem találtam, de már a keresgélés közben is egyfolytában Margica nénire gondoltam, akit amúgy Margicusnak hívtunk. Egyszer csak *felbukkant* a motoros, először elég messze, aztán egyre közelebb került, jött mögöttünk hosszasan, kivehettem vezetőjének arcvonásait – már amennyire a bukósisak engedte, mert noha a biztonsági öv becsatolása nem volt kötelező, a motorosok bukósisak terén meglehetősen fegyelmezettek voltak – és

öltözkét is. Úgy saccoltam, nagyjából apámmal egykorú lehet az illető, harminc körüli. Hogy miért tűnt jó ötletnek a hülyemutatás, magamnak is rejtély maradt. Azonban, ami történt, megtörtént. Nevezetesen, a hátsó ülésen térdeplésben, az ülés támláján könyöklésben, az ablakon kifelé bámulásban és a motoros mustrálásában eluntam magam, ezen unalmamon pedig úgy próbáltam enyhíteni, hogy mutatóujjamat a halántékomhoz illesztettem, és *vakmerőn* a motoros szemébe meredve elkezdtem kezemet félkör alakban forgatni. A művelet nem tartott tovább néhány másodpercnél, majd, mintegy dolgom végeztével, leereszkedtem az ülésre szokványos testtartásba.

A nyugtalanság tüskéje mindenesetre szúrta öt éves szívemet, ezért kisváratva újra feltérdeltem, és a kalaptartón bólingató kutya feje mellett óvatos pillantásokkal kémleltem a motorost. (Apám szerezte be valahonnan azt a nem éppen szépséges, de kis jóindulattal kedves pofának mondható, fekete-szürke-fehér foltos, közepesen hosszú szőrű, rugós nyakú jószágot, amelyik a hátsó ablak lakója lett, és heves fejmozdulatokkal kísért a döccenőket, huppanókat, kátyúkat, gödröket. A fekvőrendőrök is ide kíváncsozának, csak hogy akkoriban nem létezett ilyesmi Kárpátalján; volt amúgy is épp elég a felsoroltakból: döccenőkből, huppanókból, kátyúkból és gödrökből, amelyek mérsékelt sebességre kényszerítették a zabolátlan sofőröket. Rendőrből az álló kivételük is nem csekély bosszúságot tudtak okozni.) Már elhagytuk a temetői elágazást, még mindig mögöttünk jött. Kisebb rémülettel nyugtáztam, hogy a Sevcsenko utcára is bekanyarodott. Amikor pedig a házunk előtt leparkoló autónk mögött ő is megállt, éreztem a vesztet. Kiszálltam – mit szálltam! *Sompolyogtam*, osontam, oldalogtam! – az autóból, és iszkoltam a kapun át be a kertbe, közben még hallottam az apámnak szegezett kérdést: „*Csjá etá dócská?*”¹, de meg sem álltam a házig, fel a gangra, át a konyhán, nagymama tán észre se vett, loholtam egyenest a szobába, ahol hála Istennek nagypapa éppen a díványon hevert délutáni szieszta gyanánt. Szó nélkül lefeküdtem hát mellé, és befúrtam fejemet a hóna alá. Cseppet sem lepődött meg, egyik kedvenc játékunk volt a pincébe lemenés: miközben ő féloldalas pózban feküdt – ahogy mondta: *pocolt* –, én a hóna alá törekedtem beépülni, ahol sötét volt, és valami nem egészen kellemes, de nem is kellemetlen, amolyan állott-nagypapa-szag uralkodott. Ezáltal mintha a pincébe mentem volna le, mivelhogy ott is mindig sötét és némiképp állott szag uralkodott, csak az a krumplinak és a murkónak volt az állott szaga, nem nagypának. Rettegve vártam, mikor sújt le rám apám haragja.

¹ Ki ez a kislány?

Apám haragja nem sietett lesújtani, amiből arra következtettem, hogy sikerült a motorossal megnyugtató módon tisztáznia a történeteket, és kimagyarázni a kisleánya neveletlen jellemét. Mindazonáltal, ezt a szégyenletes esetet követően hetekig meghúztam magam az autóban, és még az általam oly nagyon kedvelt „Királyi parancs: száz!” című játékot is mellőztem. E játék a várva várt *Moszkvics* (másnéven *Izs*) autónk kézhezvétele után nem sokkal már megszületett fantáziámban, és apám nem is bizonyult volna rossz partnernek, hogy királyi parancsomat végrehajtsa – ha az utak nem lettek volna tele döccenőkkel, kátyúkkal, satöbbi. Szóval, a játék eleinte csakis elméleti síkon létezhetett, első gyakorlati megvalósítására magyarországi kirándulásunk alkalmával került sor, ahol a jó minőségű aszfalton apám valósággal megtálosodott, és a *Moszkvicsot* száz kilométer per óra sebességnél is nagyobb tempóban hajszolta. A kalandos száguldást odahaza egymás szavába vágvaadtuk elő, mire nagyapa fejcsóválva jegyezte meg: „Minek kell úgy nyugtalanodni? Ha lassabban még, akkor is ugyanoda fogsz érni, csak egy kicsit később. Meg az ótónak se tesz jót, ha ilyen nyugtalanul hajcsák. Ha nekem valaha egy Zaporozsecem lett vón, én aztat nem hajtottam vón ennyire, hanem kíméltem vón, vigyáztam vón rá.”

Néha megkísérlem elképzelni nagyapát, ahogyan *odafentről* lenéz, és csóválja a fejét. Hogy a *Moszkvics* után hány személygépkocsit fogyasztottunk el, és hogy hánnal szoktam hajtani 'aztat az ótót'. És hogy mennyit nyugtalanodom, ha nem működik rendesen az ülésfűtés vagy -hűtés, ha nem olvad le egy perc alatt a jég a szélvédőről, ha a férjem magasabbra állította magának az ülést, vagy megváltoztatta a támla dőlésszögét, és nekem a megfelelő gomb megnyomásával vissza kell állítanom a számomra legkényelmesebb helyzetbe, ha a rádióban épp nem kedvemre való zene szól, vagy a berakott CD lemezt a lejátszó nem hajlandó felismerni, ha a fedélzeti számítógép hibaüzenetet küld, mert kiégett a jobb első lámpa izzója, avagy figyelmeztet, hogy gyengül az elem töltöttsége a slusszkulcsban, ha nem indul el a motor az első gombnyomásra, ha a lányom már megint lótrágyás csizmával szállt be a frissen kitakarított szőnyegekre, ha a fiam telemorzsázta keksszel a hátsó ülést, ha a csomagtartóban a szükségesnél kevesebb szatyor maradt a legutóbbi bevásárlás után, ha az elektromos ablakemelő a bolondját járattja velünk, és felemelés helyett leengedi az ablakot, ha a gázpedál erőteljes nyomására sem reagál a turbó és nem gyorsul az autó, és még sorolhatnám.

Nagyapa csak néz, csóválja a fejét, majd – ama gondolattal játszva, hogy mi mindent tudott *vón* egy Zaporozsecel kezdeni, ha az neki megadatott *vón* – felül a biciklijére, és *átkarikázik* a szomszédos felhőre.

SZ. KÁRPÁTHY KATA

NÉVSOROLVASÁS

Szokásos munkanap volt ez is. A roma diákjaimat elkísértem a tanodába. Útközben azt figyeltem, milyen kevesen vannak. A tanodába érve negyed órába került, míg mindenki átvette a benti cipőjét, felakasztotta a dzsekijét és leült a padba. A naplót a tanáriban felejtettem. A foglalkozásokat mindig névsorolvasással kezdem. A gyerekek már bent ültek.

– Egy perc, és jövök, addig legyetek csendben! – mondtam, de magam is tudtam, hogy lehetetlenséget kérek.

Két percig voltam távol. Pontosan ennyi idő elég ahhoz, hogy hat gyerek kikeljen magából. Ahogy beléptem, nagyjából visszarendeződött az osztály. Leültem az asztalhoz, addigra nagyjából el is csendesedtek. Kinyitottam a naplót. Ma úgy döntöttem, hogy rákérdek a hiányzókra, hátha tudnak róluk valamit. Végigmentem a névsoron. A szokásos hat név mellé került pipa.

– A hiányzókról tudtok valamit? – tettem fel a kérdést.

– Aha – mondták kórusba.

– Na, jól van, akkor kezdem. Tibi hol van? – kérdeztem.

Csend.

– Tud valaki róla valamit? – kérdeztem újra.

– Tessik, Nímetbe vannak, Józsika is ott van – szólalt meg egy gyerek.

– Tündi?

– A szemeten – mondta egy másik.

– Jani?

– Csehbe vannak.

– Fanniék?

– Magyarba.

– Ignácék?

– Nem fognak járni. Mennek dógozni.

– Miki?

– Nímetbe mentek azok is.

– És még kik?

Hangzavar, mindenki mond valamit.

– Egyszerre csak egy – mondom.

Egy pici lány volt a leghangosabb, ő nyert.

– Tessik, a Manyi, Zsuzsi, Lolita, Mari meg a tesvérei, a Bandikáék, meg a másik osztálybú a nagy Józsiék, meg a Laciék mind Németbe vannak, a Zsani, Lola, Krisztofer meg Jenőék Csehbe.

– Nem, a Jenőék Magyarba vannak – kiabál be valaki. Osztottak, hogy ki van Csehországban, ki Magyarországon, ki Németországban. Közben a névsorban a nagy H betűk mellé kérdőjellel Cs, M és N betűket írtam a nevekhez.

– Na, csendesebben. Közületek valaki fog menni ki?

Egy kisfiú emeli a kezét.

– Tessik, mi megyünk majd Magyarba.

– Mikor?

– Holnap.

– Anyád miért nem szólt?

Megvonta a vállát. Kellene egy szülői értekezletet tartani, gondoltam magamban.

– Gyerekek, mondjátok meg anyunak meg apunak otthon, hogy holnap iskola előtt jöjjenek fel hozzám.

– Tanárnő – szólt valaki.

– Mondjad.

– Tessik, nem fogok jární mosmár.

– Mikortól?

– Há ma jöttem utoljára, szólni.

– És miért nem fogsz jární? – néztem fel a naplóból.

– Tessik, aput vitték katonának, kell menni anyuval a piacra árulni.

– Holnap jöjjön fel anyukád neked is.

– Há szólok neki, de nem biztos, hogy jön.

Óra közben, míg másoltak, mindegyik gyereknek ráírtam egy cetlire a szülői értekezletet. A nap végén odaadtam nekik.

– Tegyétek a zsebetekbe, majd otthon adjátok oda, jó?

– Jó – jött a válasz kórusban, és már szaladtak is ki a kapun.

– Víz-szont-látásra-a – kiáltották az útról.

Álltam a kapuban, és azon gondolkodtam, holnap vajon jönnek-e majd gyerekek, vagy az ő nevük mellé is Cs, M és N betűket írok?

AZ ÚJ TEMPLOM

Ötévesen nemigen érdekelt az, hogy mit várnak el tőlem a bácsik és a nénik délután, a mise alatt. Nem tudtam megülni egy helyben, mint a református templomban, ahová vasárnap reggelente vitt el édesapám. A nagy, fehér református templomtól eleinte féltem, aztán csak unatkoztam benne, amíg nem énekeltek. Édesapám egész idő alatt fogta a kezemet, és az énekléskor elém tette az énekeskönyvet. Néztam a fekete fejű hangyákat a vonalak között, amik alatt betűk voltak. Számolgattam a fekete fejeket, de hűsz után megakadtam. Figyeltem az énekekre. A lelkész épp zsolnárt tanított a gyülekezettel. Soronként haladtunk, így én is énekeltem, hogy „Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk, mely csodálatos a Te neved nekünk”. De ezt leszámítva semmi érdekes nem volt. Mehettem volna vasárnapi iskolába, de a többiek mind nagyobbak voltak tőlem, ugyanúgy nem értettem, hogy ők mit tanulnak a hittanos nénitől, mint apám a lelkésztől.

A délutáni mise egyáltalán nem ilyen volt. Érdekesnek tartottam, hogy a pópa nem emelvényen van, hanem közel a hívekhez, és csodálatos hangon énekel, amire a gyülekezet énekekkel felel. Olyan volt, mint egy beszélgetés, csak énekelve. Egy ideig lekötöttek a szentképek, amikkel tömve voltak a falak. Olyanok voltak, mint otthon a családi fotók, csak ezek aranyozott keretbe voltak téve. Szűz Máriát ismertem csak belőlük, mert otthon az ágyam felett lógott a képe.

Bábka szerette volna, ha illendően végigülöm a misét, de azt lehetetlenség volt. Így a felénél, mint a többi bábuska is az unokáit, kiengedett az udvarra játszani a gyerekekkel.

A kicsi templom mellett évek óta épült az új, nagy templom. Nem messze éltünk, naponta láttuk, hogyan növekedik az épület. Nyár végére a szürke falak felett ezüst tető és szintén ezüst kupola emelkedett. Amikor rásütött a Nap, eltakartam a szememet, annyira vakított a fénye.

A lányokkal az udvaron sóskát kerestünk. Ha találtunk, leszedtük és megettük. Igyekeztünk ezt úgy csinálni, hogy a felnőtteknek ne tűnjön fel. Kikaptunk volna azért, mert nem mostuk meg se a sóskát, se a kezünket.

Egyikünknek az az ötlete támadt, hogy meg kellene nézni az új templomot belülről. Nem akartunk engedélyt kérni a felnőttektől, mert tudtuk, hogy úgyse kapnánk.

Csendben léptünk be. Még nem volt rend, de az ikonosztáz egy részét már beállították. Előtte egy kis oltáron kereszt állt. Néztük, és csodáltuk az aranyozott keretű képeket.

– Menjünk, míg meg nem látnak minket – mondta a pópa lánya. Ahogy szaladtunk ki a templomból, a falak visszhangozták a lépéseinket. A kis templom előtti padra ültünk sorba.

A Nap a templomudvar keresztjén haladt lefelé. Hunyorogva néztem bele úgy, hogy a kereszt kitakarja a közepét, és csak a sugarakat lássam. Még sok volt a miséből, elsétáltam a kerítésig. Egyik ujjamat kitartva a Nap felé hunyorogtam. Addig mozgattam az ujjamat, míg úgy nézett ki, mintha a Nap a körmöm hegyén ülne. Arra gondoltam, olyan csillogó sárga a Nap az égen, mint az új templom keresztje az oltáron.

A harangozó megrángatta a két harang kötelét. Véget ért a mise. Bábka kézen fogott és hazakísért.

Így telt szinte minden vasárnapunk. Az új templom csigalassúsággal épült. Kevés pénze volt az egyháznak, tagjai pedig lassacskán fogyatkoztak. Ahogy nőtem, bábka nem vitt magával. Közben megszerettem a református istentiszteleteket, amikre már csak csütörtökön jártam, mert vasárnap a vasárnapi iskolába vittek el.

Hosszú évekbe telt, míg az új templom befejeződött. A kicsi elődjét lerombolták, a helyére haranglábat építettek. Nem sokra rá meghalt a nagyapám, és mintha vele egy korszak is lezárult volna. Temetés rengeteg volt, keresztelő alig, a fiatalok pedig a nagy ünnepeket leszámítva sohasem mentek misére.

Vasárnaponta, hazafelé a református istentiszteletről, ma is be-beleszek a nyitott pravoszláv templomba, melynek külső falai a mai napig szürkék. Az ikonosztáz viszont ragyogó, akár a napsütés. Új pópa van azóta a faluban, bársonyos hangú fiatal férfi. Már ő temette el nagymamámat.

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS

FÉLEMBER

*A szabadság olyan, mint a tenyérbe mert víz.
Futunk vele az életben,
és szép lassan elcsorog.
A nagy rohanásban észre sem veszed,
kis szabadságod honnan ered.
Magadból szakítod ki minden darabját,
majd potom áron elherdálod mind.
Így fogytam el szép lassan s biztosan,
de ennél szabadabbnak még nem éreztem magam.
Hisz saját cellámban voltam szabad.*

*Jött aztán valaki:
hatalmas volt és megkérdőjelezhetetlen,
aki összekaparta lényem részeit,
majd leszedte szívemről
a magamból kinőtt láncokat,
és szeretettel oltotta be lelkem.
Csendesebb lettem, s tán ettől
burjánzik bennem ismét a szabadság –
hittel és bizalommal –
csodaszerrel öntözöm.*

BÍRÓ JÓZSEF

JÓSZERÉVEL

(1)

kipusztul minden jószág
vízért pörölő bukszus
sírdombra pereg sósmák
könnyezned fölös luxus

sírdombra pereg sósmák
könnyezned fölös luxus
kipusztul minden jószág
vízért pörölő bukszus

könnyezned fölös luxus
vízért pörölő bukszus
kipusztul minden jószág
sírdombra pereg sósmák

sírdombra pereg sósmák
kipusztul minden jószág

(2)

hamutól szürkül ó samott
tölgyerdőt abrakol kályha
látatlan fotójöd barokk
parazsát piszkafa szántja

látatlan fotójöd barokk
parazsát piszkafa szántja
hamutól szürkül ó samott
tölgyerdőt abrakol kályha

parazsát pizskafa szántja
tölgyerdőt zabáló kályha
hamutól szürkül ó samott
látatlan fotójöd barokk

látatlan fotójöd barokk
hamutól szürkül ó samott

(3)

végtére eltakar anyaföld
belekékül sárgászöld csókja
szép leszel csúfságos almahölgy
dörgölődzik rizsporos róka

szép leszel csúfságos almahölgy
dörgölődzik rizsporos róka
végtére eltakar anyaföld
belekékül sárgászöld csókja

dörgölődzik rizsporos róka
belekékül sárgászöld csókja
végtére eltakar anyaföld
szép leszel csúfságos almahölgy

szép leszel csúfságos almahölgy
végtére eltakar anyaföld

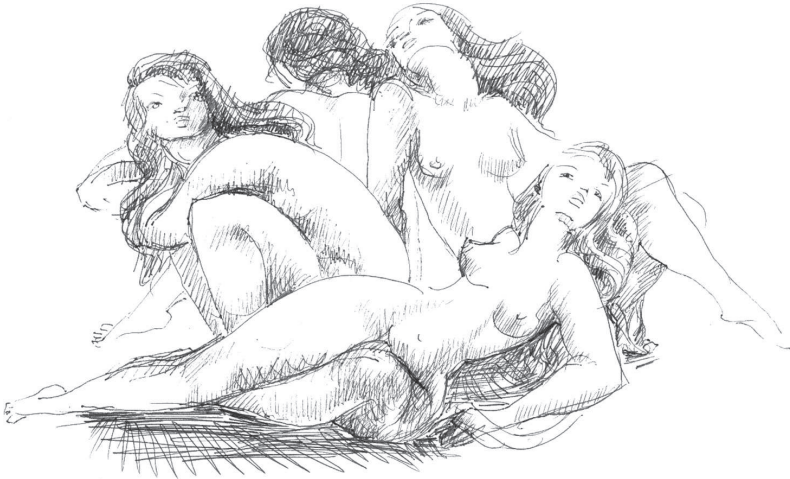
(...)

kipusztul minden jószág
vízért pörölő bukszus
sárdombra pereg sósmák
könnyezned fölös luxus

hamutól szürkül ó samott
tölgyerdőt abrakol kályha
korhadó fotőjöd barokk
parazsát piszkafa szántja

végtére eltakar anyaföld
belekékül sárgászöld csókja
rút maradsz csúfságos almahölgy
dörgölődzik rizsporos róka

láthatatlan hetetlen hetet vág
vághatatlan hetetlen hetet lát

ORTUTAY PÉTER

MARIAZELLI MOTOROSOK

Kissé keserűen néztem a világot akkoriban. Rám ült a bizonytalanság. Nem tudtam, mit hoz a jövő. Az a kis idő, ami még hátra van. Merthogy nincs szándékában meghosszabbítani a szerződésemet, mondta az igazgatóasszony, a szentfazék, negédesen mosolyogva. Ó, nem, nem, nem vagyok kirúgva, hogy gondolhatok ilyet, de menjek nyugdíjba inkább. Régóta üzem ezt a kemény mesterséget, a tanítást, és ő úgy vette észre, mintha elfáradtam volna kicsikét. Nincs bennem hév, meg ilyesmi. Meg hát a bérkategóriám is a legmagasabb. Egy kezdő tanár, aki fiatal, erélyes, és mindenképpen szebb nálamnál, meg férfiasabb, mint Schwarzenegger, vagy netalántán rámenősebb, ugye, jobban tetszik a fiataloknak, és ráadásul a felét sem kell fizetni neki, ez megtakarítás az iskolának. S akkor az ő prémiuma sem lesz kevesebb. No meg egy fiatalnak nem kell valamit kétszer is mondani. Ugrik az azonnal, készségesen. Úgyhogy lássam be, no. Az élet már ilyen. Nem nyalóka. Úgy van? De azért, ha akarok, még utoljára részt vehetek egy kedvezményes kiránduláson, ide, Mariazellbe, a szomszédos Ausztriába. Hivatalosan zárandokútra megy oda a katolikus iskola, és nem kerül sokba. Az egyházatyák ugyanis állják az útiköltséget és a szállást. Az étkezést már nem. A sört sem. De János, a helyettese majd hoz jó egri borocskát, saját termés, és talán egy kis szíverősítőt is. Jó lesz, meglátom.

Köszöntem szépen, és azt mondtam keresztény főnökasszonyomnak, testvéremnek Krisztusban, hogy jó, megyek. Minek is tagadjam, elmúltam hatvankettő, bűnös vagyok, mint minden ember Ádám és Éva óta, mert hát vétkeztem. Isten és az emberek ellen. Nekem sem fog megártani egy kis vezeklés: egy prédikáció meghallgatása, egy mise, egy gyónás és áldozás a híres mariazei székese gyházban. Unatkozni se nagyon fogok, mert a társaság jó, hisz kollégák, ismerem őket, és a borocska, pálinka, no meg majd egy kis jófajta osztrák söröcske is jól fog esni, és nem kell majd gondolni a jövőre. Minek bánkódni, búslakodni és keseregni, amíg szesz is van a világon?

Hát, mit mondjak még? Az út csakugyan jó és szép volt. Útközben még megnéztük Sopron nevezetességeit, fürödtünk a Fertő-tóban, Bécsben is megálltunk sétálni egyet a Kaertner Strassén, ettünk, ittunk, jól éreztük magunkat. Már Mariazellben volt egy kis gubanc ugyan, amit egyes kollégák szóvá is

tettek, morgolódva. Ugyanis az egyházatyák is spórolni akartak kissé, s ezért a szállás, enyhén szólva, nem volt egészen komfortos. Sokba kerül ám egy éjszaka egy közép-európai szállodában, különösen akkor, ha a kelet-közép-európai fizetéseket vesszük alapul. Így a komfortra már nemigen futotta. Vécé és mosakodás csak úgy, egy szál lavórban, a folyosó végén, és hát sorba kell állni, mint régen Moszkvában vagy Leningrádban a toalett előtt. De hát Istennem, nem forró vízben és fürdőkádban lubickolni jöttünk Mariazellbe, hanem imádkozni. Krisztus urunk is sokat szenvedett. Mi is kibírjuk azt az egy-két éjszakát nyolcágyas szobákban is, fürdőszoba nélkül, nem?

Aztán bűneinket így levezekelve, összecsomagolva, megmosakodva, fogat mosva, s a biztonság kedvéért a vécét is meglátogatva még egyszer utoljára, indulásra készen álltunk hazafelé. De, úgy látszik, nem jól imádkozhattunk, mert kirótt ránk még egy megpróbáltatást a Jóisten. Épp indulás előtt azt mondja pilóta, hogy baj van. Mi? – kérdezi bölcs keresztény testvérem az Úrban, az igazgatóasszony, szokásos krisztusi mosolyával. Hát csak az, válaszolja a pilóta, hogy kifogyott a levegő a szisztémából. Ki kell hívni a szerelőt, nincs mese. A busz, magyarán, lerobbant. Nem indul. És itt Ausztriában a reparálás sokba kerül. A gatyánk is rámegy. No meg legalább egy fél nap. Hát akkor, adott határozottan utasítást a bölcs asszony, addig sétáljunk egyet még utoljára ebben a hercig kisvárosban. Nézzük meg ezt meg azt, amire nem volt időnk. Művelődjünk. Vagy nyaljunk el néhány fagyaltot, sörözzünk, vagy ha nincs pénzünk, mert már az utolsó forintot, azaz eurót is elköltöttük szuvenírre, igyunk vizet a díszes városi kútból azokkal az édes cuki kisangyal szobrocskákkal körülötte. Este hatkor találkozunk. Ugyanitt. Reméljük, addigra lesz majd levegő a szisztémában.

Róttam hát én is a városnéző köröket néhány kollégával együtt. Ittunk egy korsó jó hideg mariazelli sört, s ebből kifolyólag cefetül megszomjazván talán még kettőt, vagy hármat is, és aztán még kettőt. Ettől, meg a sok sétától elfáradván e gazdag és sokrétű kulturális program után leültünk pihenni egy padra a hercig, hangulatos és kissé álmos városka főterén. Talán el is szunnyadtam kissé. Á, dehogy talán, hanem igazán. Mert egyszer csak nagy robajra és dübörgésre ébredtem. No, már csak ez hiányzott, gondoltam. Még egy megpróbáltatás. Úristen, hol vagy? – kérdeztem magamban kétségbe esve. – Már szunyókálni sem hagyod a pityókás magyar embert ebben a Téged annyira tisztelő és szerető kisvárosban?

A jótékony álmot kitörölgetvén szememből, kerestem e robaj és dübörgés okát. Nem volt nehéz felfedezni. Egy motoros banda, úgy tíz, tizenkét

személy, érkezett a főtérre drága és gyors Yamahákon. Mint amilyenek a rendőröknek is vannak. Nem sokat értek ugyan a motorokhoz, de hogy ezek nem voltak valami olcsó, filléres járgányok, azt láttam. Csillogott-villogott minden a rájuk rakódott sár és por ellenére, meg hát a hangjuk is muzsika, gondolom, a szakértő fülnek. Idehaza talán egy kisebb családi kertes házat is lehetett volna venni azon a pénzen, amibe kerültek. Szóval jöttek a motorosok, elől a fiú, méregdrága bőr szerkőban, bukósisakban, a sisak is egy vagyon, mögötte meg a fiú derekát átölelve a lány, az ügyeletes cicamica. Szintén drága bőrszerkőban, bukósisakban. A sisak szintén egy vagyon. Némelyik lánynak a sisak alól szőke haja is kikandikált copfba fonva.

A bandatagok leállítják a motort, megszűnik a robaj és dübörgés, kitámasztják a járgányt, és kiszállnak a nyeregből. Előbb a lány, aztán a fiú. Ezt követően leveszi sisakját mindkettő. Előbb a lány, aztán a fiú. Nézem őket, és nem hiszek a szememnek. Egy-egy házaspár ült a méregdrága motorokon. Látni lehetett, hogy összetartoznak. Évek óta. Merthogy fiatalnak nem volt mondható egyikük sem a tíz, tizenkét világljáró közül. Sőt, közelebb járok az igazsághoz, ha azt mondom, öregecske házaspár volt mindegyik. Ha egy „bölc” ember „még bölcsebb” tanácsát is hajlandók lettek volna elfogadni, akkor tán már rég nincsenek együtt: az öregecske feleséget a férj fiatalabbra cseréli. Mert hát úgy a hatvanöt és hetven közötti éveket taposták ezek a fiúk és lányok. Fáradtan, porosan toporogtak, de nevetgélve, egymást ugratva társalogtak. Gerade wenn ich in Bade bin, muss man mich anrufen – mondja az egyik. Ami azt jelenti, hogy micsoda peche is van az embernek időnként, de amúgy milyen szép is az élet. A világot járva és látva, a kissé kopaszodó férjuralommal, akinek csillogó fogsora már minden biztonnyal műfogsor, azért tud olyan szélesen és hangosan nevetni, a már enyhén ráncos arcú asszonykával, akinek enyhén ráncos az arca és őszbe csavarodott a haja, de hát azt szőkére is lehet festeni, és akit hogy, hogy nem a férjuralom még most sem unt meg és nem cserélt le. Sőt, szereti is, épp úgy, mint harminc, negyven évvel ezelőtt, amikor még egészen fiatal volt és bohó, és kapott nőt, minden ujjára vagy kettőt. Mert most is, lám-lám, milyen jól érzik magukat egymással. Száz, kétszáz, háromszáz kilométer után is itt nevetgélnek, viccelődnek. Megöregedtek kissé, de hát ebben az egészben épp ez a pláne. Van idejük bőven, nem kell munkába járni, ilyen vagy amolyan főnök miatt idegeskedni. Úgyhogy felpattanhatnak a motorkerékpárra, és nézhetik, bámulhatják, csodálhatják a világot, hogy milyen szép. Folytatódik az igazi nagybetűs Élet. Nem az jár a fejükben, mint nekem. Honnan lesz pénz? Meg, hogy

akkor hamarosan talán majd azt is előírják neki, hogy felejtse el, ami volt. Felejtse el, hogy „a társadalom hasznos tagja” is volt valamikor. Az volt. Most már csak nyűg ugyanannak a társadalomnak a nyakán. És jó, ha mielőbb megszokja, hogy pirosban kell átmenni az útesten. Mert vesszen a férgese.

Eleddig, amíg ezen öreg motorosokkal nem találkoztam, valahogy így gondolkoztam. Pedig úgy látszik, van a világnak olyan része, ahol ilyesmin nem morfondíroznak az öregek. Hanem egyszerűen csak tovább élnek. S lám, még tartalmasabban, mint azelőtt. Sport, friss levegő, újabb és újabb élmények. Csak meg kell találni a módját. Talán pénzzel könnyebb, az igaz, de lehet nélküle is. Követni kéne ezeknek az embereknek a példáját. Mely mintha azt sugallta volna, legalábbis nekem, hogy az élet nem lesz szürkébb, csak más, ha valamiért váltani kell.

MARCSÁK GERGELY

SORSOK ÉS ARCOK A VÉRKE PARTJÁRÓL

(DALMAY ÁRPÁD: BEREGSZÁSZ – ERZSÉBET KIRÁLYNÉ VÁROSA)

Az utóbbi időben sokat gondolkodom rajta, hogy a városok, a falvak, melyek külső, szinkrón szemlélettel csupán szép, vagy kevésbé szép utcák és házak sokaságát jelentik, hogyan nemesülnek otthonná az emberi lélekben, valamint a puszta matéria hogyan kap az idők során maga is szellemet. Olyan jellemző, egyedi, minden egyes téglát és utcakövet átható szellemet, ami akár egy idegen látogatót is képes megérinteni, megszólítani. Talán bizonyos szempontból földhözragadt, maradias szokásnak tűnhet, hogy az ember, aki állítólag a teremtés koronája, ebből a teremtésből kihásít, kisajátít magának egy darabot, amit attól kezdve hazának hív, és minden más helynél jobban szeret. S ez önmagában még tényleg nem nagy dolog. De amikor szembe-sülünk azzal, hogy ebből a szeretetből, nemzedékek egymásra épülő féltő, tevékeny gondoskodásából mennyi érték, mennyi szépség származik, és milyen produktív lehet otthon és lakója kölcsönös egymásra hatása, megértjük, hogy a hazaszeretet – fűződjön az a tágabb vagy szűkebb hazához – az emberi nem egyik legnemesebb, legméltóbb érzelme. Én legalábbis ezt vallom, e feltevésemben pedig csak megerősített Dalmay Árpád Beregszászról szóló történelmi ismeretterjesztő könyve.

A szerző ugyanis az a fajta értelmiségi lokálpatrióta, aki szívéen viseli szülővárosa sorsát, és aki számára Beregszász épített és szellemi örökségének megőrzése, gondozása egyfajta életcél jelent. Ebben az elhivatottságban leli örömét – fogalmazhatnék ilyen egyszerűen, de ez még nem fejezi ki, mennyire szimpatikus és megsüvegezendő dolog, mikor valaki komoly hozzáértéssel végzi azt, amit szeret, munkájával és példájával pedig egyaránt a közösséget szolgálja. Ennek a sokéves eltökélt munkának a bizonyítéka e könyv, és egy olyan becses hagyaték hordozója, amire minden beregszászi, sőt, minden kárpátaljai ember büszke lehet.

Dalmay Árpád szabadkozik a könyv záró gondolataiban: nem útikalauzt és nem várostörténetet kívánt az olvasó elé tenni, ebben pedig igaza van, gazdagon illusztrált munkája jóval több ezeknél. Egy történelemkönyv

idővezetése lineáris, anyaga többnyire száraz, monoton, az útikalauz pedig céljából adódóan szikár, nem képes olyan mély részletességgel írni tárgyról, mint ez a könyv, melynek legnagyobb erőssége éppen a személyes hangvételben, a szubjektivitásban rejlik, abban, hogy a várost és annak sok száz éves történelmét Dalmay Árpád szemével látjuk, az ő hangsúlyaival, megjegyzéseivel. Miközben Beregszászal kapcsolatos kollekcióját, képeslapgyűjteményét, könyv- és irattárának értékes darabjait, festményeit, emlékérméit látjuk a lapokon, az olvasó magában érezheti szikráját annak a rajongásnak, ami e munkát élővé, szerethetővé teszi.

Mire idáig jutok, már választ is adtam, illetve kaptam a nyitó kérdésre: a várost, az épületek és utcák sokaságát az arcok érlelik otthonná. Minden ember arca, aki fontos az egyén számára, és mindenkié, aki a közösséget szolgálva alakította, legjobb tudása szerint gyarapította Beregszászt és vidékét, aki munkájával, szakértelmével, vagy éppen csak látogatásával öregbítette hányatott sorsa ellenére is szépen csillogó hírnevét. Ezek az arcok pedig nem csak az emlékekben élnek, ma sok esetben szobrokról, emléktáblákról néznek vissza ránk, s mint a könyvből kiderül, Dalmay Árpádnak, kezdeményezőként és közreműködőként, ebben is igen jelentős szerepe van. E személyek mindegyikének más-más szerep jutott, sorsukat saját koruk determinálta, de hazaszeretetük az időn túl is összeköti őket. Nem is lenne túl méltányos csak néhányukat említenem, mégis be kell valljam, hogy a könyvet olvasva képzeletben magam is elindultam arra a történelmen túli városnézésre, amire Dalmay Árpád invitálja az olvasót, és meghatódva találkoztam a postájáért lovaskocsin érkező Kölcsyvel, a Rákóczi zászlaját kibontó Esze Tamással, a római katolikus templomot csodáló Petőfivel, a Vérték szomorúan szemlélő Fedák Sárival, a kisgimnazista Dsida Jenővel, Illyés Gyulával, Móricz Zsigmonddal, vagy éppen Schober Ottóval és Ivan Petrovcijjal, akikkel annak idején személyesen is volt szerencsém találkozni, beszélgetni. Különösen nagy érdeklődéssel olvastam továbbá a közterületek elnevezéseiről szóló fejezetet, illetve a könyv végi táblázatot, mely szintén ezt a témát meríti ki az utcák, terek, városrészek jelenlegi és múltbéli neveinek bemutatásával. Örömmel fedeztem fel benne a korábban Weisz tanya, Weisz telep és Városmelléki telepként szereplő Zaporizsjai tanyát, ahol – immár több mint három éve – magam is élek. Így persze máris érdekelni kezdett, mi történhetett a nyilván zsidó származású Weisz családdal, kiknek ez a föld a birtokában állt, egyáltalán túléltek-e a múlt század negyvenes éveinek poklát.

Habár a könyv 336 oldalas teljes valójában fekszik íróasztalomon, mivel a történelem fő sodra mentén számos ilyen földerítetlen mellékszálra bukkanhatunk, és mivel szerencsére ma is sokan dolgoznak fáradatlanul Beregszász és népe üdvéért, elmondható, hogy egy lezáratlan, nyitott műről van szó, ami sokunk reményei szerint bővülni fog még számos emlékművel, példaértékű életúttal. Erre enged következtetni, hogy tudunk is olyan adatokról, melyek e tavaly megjelent könyvbe, újdonságuk miatt, nem kerülhettek be. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán tett látogatásom alkalmával például a Filológia Campuson jártam, ami január óta Kótyuk István nyelvész, egyetemi és főiskolai tanár nevét viseli, illetve ugyanitt botlottam egy a tiszapéterfalvai születésű Kiss Ferenc irodalomtörténész, kritikust ábrázoló domborműbe.

Sajnos hozzá kell tennünk, hogy az orosz-ukrán háború mennyire súlyos hatással van a Kárpátalján élő magyar közösség életére, és mennyire hátrébe szorult a kultúra, ami nyilván a könyv fogadtatásának sem kedvezett. Dalmay Árpád így fogalmaz a hátsó borítóra került szövegben: „... gazdag történelmi múlttal rendelkezik ez a több mint 950 éves település. S talán az ide költözött más nemzetiségek is méltányolják ezt a múltat, ami záloga lehet a békés együttélésnek, a kölcsönös toleranciának, egymás megbecsülésének, a remélt további fejlődésnek.” Talán nem is zárhatta volna aktuálisabb gondolattal munkáját a szerző, hiszen jövőnk nagy kihívása lesz, hogy a háború elől menekülő, Kárpátalján új otthonot kereső ukrán- és oroszajkú lakosokkal békében tudjunk egymás mellett élni, úgy, hogy értékeinket és identitásunkat továbbra is ápoljuk, megőrizzük. Remélem, akad forrás és szándék is a városvezetés részéről arra, hogy Dalmay Árpád könyvét – legalább kivonatoltan – ukránra fordítva a Beregszászba érkezők kezébe adják. Mert a múlt ismerete a jövő záloga lehet, és ez most nem üres szólam, hanem valós létkérdés.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

DUPKA GYÖRGY MÉLTATÁSA¹

(A 2022-ES RATKÓ JÓZSEF-DÍJ ODAÍTÉLÉSE ALKALMÁBÓL)

Túlzás nélkül mondhatom, hogy az Ugocsa megyei Dupka György neve a Kárpát-medencében és a világ magyar szórványaiban egyaránt ismerős. Olyan tisztesség ez, amilyen csak keveseket érhet. Őt éppen azért, mert a szovjet rendszer II. világháborút követő bűneinek feltárásával a korábban érinthetetlennek hitt tabukat ledöntve, előkészítette és feltárta a GULAG-témát a közvélemény számára.

Költőnek indult, 1952. április 11-én történt születése sorsszerűen is a költészet útjára terelte volna, ám a sztálini lágereket megjárt édesapja a rendszerváltozás hajnalán – szinte a 24. órában – rányitotta szemét Szolyvára, a magyar Golgotára. Szolyva és a belőle Beloruszia, Donbász és a Kaukázus felé induló vasúti szerelvények emléke elevenen sajgó sebe volt akkor minden kárpátaljai magyarnak és svábnak, s nagyon hamar kiderült, hogy anyaországinak, felvidékinek és erdélyinek is.

Dupka György tehát elkötelezte magát e szenvedéstörténet részletekbe menő feltárásának. Szándékában újságírói múltja, a kisebbségi érdekvédelem területén szerzett tapasztalatai mellett a család és a környező falvak túlélőinek elbeszélései is segítették, erősítették, de ama jelképes fa igazi nagyságával csak akkor szembesült, amikor a fejszéjét belevágta. Ám nem rettent meg egy pillanatra sem. Először a lágerbe hurcoltak neveit gyűjtötte össze, majd összevetve a korai szovjet közigazgatás sebtében összehordott nyilvántartásaival, igyekezett felbecsülni a veszteséget. Ezt a munkát a túlélők leírt és szóbeli visszaemlékezései követték, majd az egykori szovjet titkosszolgálat munkatársai közt segíteni kész szövetségest találva, a titkosított oroszországi levéltárak adatainak megismerésére összpontosított, hogy a művelet okainak és a végrehajtás szakaszainak közreműködőit is megvilágíthassa. A kutatás első eredményeinek publikálása nyomán egyre többen – újságírók és szakavatott történészek – éreztek rá a téma újszerűségére és lehetőségeire, s a GULAG-téma egyre népszerűbbé válva új irányt nyitott a történelemkutatásban, amelyet Dupka György néhány esztendeje

¹ Elhangzott 2023. május 26-án a Nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár Nagytermében

a témában PhD fokozatot szerezve termékenyen művel. Az utóbbi években a magyarországi német közösségekkel összefogva az egykori szovjet régiókban felkutattak és felkerestek minden olyan helyszínt, ahol valaha magyar és német foglyok végeztek kényszmunkát.

Kárpátaljai magyarként büszkén állítom, hogy az új kutatási irány atyja Dupka György, a nyomában járok pedig az ő első közléseire hivatkozva viszik tovább saját szakterületük hasznára a feltárt tényeket.

Dupka György munkásságát mára szakkönyvtárnyi kiadvány, benne több fontos monográfia igazolja. A művek terjedelmes lajstromát végigfutva a címek szemléletesen jelzik a kutatómunka kiteljesedését, s egyben a kárpátaljai magyarság mellett a svábok és zsidók sorsának alakulását az adott történelmi kontextusban. Lássunk azonban néhány fontosabb címet a kötelező bibliográfiai sallangok nélkül: *Istenhez fohászkodva... verses levelek*, imák a Sztálini láger-ekből 1944–1957; Dupka György–Alekszej Korszun: *A „Malenykij robot” dokumentumokban; Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Lefejezett értelmiség, 1944–1959; A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben; A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján, 1944–1991; Zsidósors Kárpátalján: a deportálástól az internálásig; Ne ítéljete el ...!”. Zsidó népirtás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében, 1938–1991; Magyar gulág-gupvi-rabok Euráziában. Felfedett nyomok Baskiria, Tatár föld, Csecsen föld, Azerbajdzsán, Georgia, Örményország, Kazahsztán, Üzbegisztán régióiban; „Sötét napok jöttek...”. Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve, 1944–1955; stb.*

Történeti munkássága mellett szólnom kell Dupka György kultúraszervezői és kultúrtörténeti munkájáról is. Itt feltétlenül meg kell említenem, hogy a múlt század 90-es éveiben a többnyire csak közösségi érdekvédelemmel foglalkozó KMKSZ mellett létrehozta a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségét, majd egyik alapítója és vezetője lett a Beregszászban létrejött Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézetnek. De alapítóként is meg kell említenünk nevét, ugyanis 2002-ben az irodalmi fórum nélkül maradt kárpátaljai magyarok számára Nagy Zoltán Mihály és személyem közreműködésével létrehozta az azóta rendszeresen megjelenő *Együtt* című folyóiratot. A kultúra tárgykörében végzett kutatásai eredményeként ugyancsak fontos könyvek megjelentetéséről beszélhetünk. A kárpátaljai magyar irodalom történetét, valamint a kárpátaljai magyar képzőművészet történetét összefoglaló munkái szintén fontos mérföldkövei a kárpátaljai magyar kultúrának.

Kedves Barátom, Te nem hiába éltél és élsz ezen a földön. Tudják ezt azok a döntéshozók is, akik az elismeréseket ítélik oda. Dupka György 1993-ban Berzsényi-díjat, 1995-ben Nagy Imre-émlékplakett, 2009-ben az erdélyi magyarság megbecsülése jeleként Julianus-díjat, a magyar kormánytól 2017-ben a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét, a felvidéki magyaroktól ebben az évben Fábry Zoltán-díjat vehetett át, s ráadásul 2018-tól a Magyar Kultúra Lovagja címnek is méltó viselője. Azt hiszem, ezek tudatában a Díj névadója is boldogan bólintana Dupka György Ratkó-díjára.

Nyíregyháza, 2023. május 26.

SZABÓ ESZTER IDA

„... ÉLNI RADÍROZÁS NÉLKÜL” HORVÁTH ANNA (1924–2005)

A BEREKSZÁSZI MŰVÉSZ ÉLETÚTJA IV.

Horváth Anna Téglagyár utcai házuk szobájában

MESTEREK ÉS MÚZSÁK

Horváth Anna képzeletvilágát olvasással és falusi kirándulásokkal gazdagította, utóbbiak során élvezettel tanulmányozta a házuk elé kiülő parasztasszonyokat és férfiakat. „Nem véletlenül álldogálnak sokáig a látogatók az előtt a tizenegy terrakotta kispasztikából álló kompozíció előtt, amely a falusi élet egyik jól ellesett pillanatát vetíti elénk. A kiskapu előtt üldögélő, töprengő, beszélgető, vidáman nevetgélő, pletykázó emberek legkülönbözőbb típusait

látjuk valami egészen különleges derűs hangulatot teremtő módon megalkotva. S itt is milyen sokat mondanak a kezek!”¹ – tudósít Csanádi György egy 1969-es kiállításról a beregszászi kultúrpalotában. „Horváth Anna szívesen ábrázol műveiben idős embereket, főleg öreg parasztokat. Azt hiszem, ez nem véletlen. Hiszen éppen ezekben a nagy rokonszenvenvel megalkotott típusokban mutatható meg a legjobban a munka nemesítő, szépítő hatása. Figyeljük meg, milyen megkülönböztetett módon, kihangsúlyozva ábrázolja a művésznő például alakjai kezét, szinte jellemformáló erőt tulajdonít nekik. Vegyük például az Emberpár nevű nagyméretű kerámia szobrot. Az idős házastársak békésen megnyugvó keze szinte önmagától tolmácsolja a mű mondanivalóját. Becsületes munkában eldurvult és mégis szelíden békés, szinte simogató kezek ezek, melyek éppen úgy együvé tartoznak, mint végtelenül szimpatikus tulajdonosaik.”² (Csanádi György)

*Horváth Anna: Emberpár (terrakotta szobor), az 1969-es, beregszászi kultúrpalotában rendezett kiállítás anyagából
(Forrás: Beregi Hírlap)*

*Horváth Anna:
Öregek (terrakotta)*

¹ Csanádi György: *Igazi realista művészet. Beregi Hírlap (Vörös Zászló)*, 25. évfolyam, 107. szám, 1969. szeptember 11., 4. o.

² Csanádi György: *Igazi realista művészet. uo.*, 4. o.

Az említett kiállításról tudósítva nem csak a falusi öregek beszédes, dolgos kezeit hangsúlyozza ki az újságíró: „*A falusi lakodalmat ábrázoló sorozat minden darabja egy-egy kis remekmű. A táncoló fiatal pár nagy-nagy optimizmusa, az anekdotázó öreg ravaszkas mosolya, a két becsípett koma humoros alakja, a sugdolózó vénasszonyok tekintete – egy-egy telitalálat!*”³

Diákkorában Horváth Anna népművészeti anyagot gyűjtött, korai és későbbi megfigyeléseiből rakta össze antropológiai jegyekkel felruházott munkáit: szobrait, rajzait, festményeit. Előszeretettel művelte, hogy vasárnap délután kiment az autóbusz állomásra, és az éppen bent lévő buszra felszállt. Egy-két megállót utazott, többnyire vitt magával valakit, akivel együtt nézelődött és diskurált. Megállt egy-egy kapualjban, elbeszélgetett azokkal az öregekkel, akik felkeltették érdeklődését. Ezt a szokását sokáig megtartotta, de életformájához hozzátartozott idősebb korában az is, hogy fiatalokkal, magukat kereső pályakezdőkkel vette körül magát. Őket verbuválta be agyagyúrúráshoz, ugyanis a készen vásárolt agyagot ahhoz, hogy szobrászkodásra alkalmas legyen, még többször át kellett dolgozni. Anna gyakran keverte ezt a nyers matériát olyan komponenssel, ami égetés közben eltűnt, az agyag szerkezetét azonban ellenállóbbá, plasztikusabbá, erősebbé, és a tárgyat könnyebbé, légiesebbé varázsolta. Erre a célra különböző anyagokat használt, például fűrészport, kávézaccot, perlitet. A samottot is igyekezett szerkezetében elasztikusabbá, tömegében könnyebbé alakítani, még hozzá márványzúalékkal, vagy másfajta apró kötőmelékkel, gyakran perlittel. Mivel különlegesen kreatív elmével rendelkezett, a szobrászkodásra alkalmatlannak tűnő matériákkal is sokat kísérletezett. Ilyen volt a beton, melynek kötési idejét hozzáadott anyagokkal módosította, faraghatóságát pedig márványzúalékkal befolyásolta. Édesapja, Horváth András síremlékét is ilyen módon készítette el.

„*Horváth Anna kidolgozta saját szoborépítési módszerét: az agyag hozzáadásával, „ragasztásával” alakítja ki a szobor vázából a leendő figurát. Egy-egy maréknyi agyagot gyúr meg, amely a szobrász kezében képlékennyé válik, majd ezzel rétegenként építi fel a szobrot.*

A 60-as, 70-es években készítette el földijeinek szoborportré-sorozatát, amelynek minden egyes alakja a népi jellem megtestesítője: az emberi méltóság, az örök értékekben való hit sugárzik e szoborportrékról.

³ Csanádi György: *Igazi realista művészet*, uo., 4. o.

Horváth Anna alkotásainak hősei földművesek, fazekasok, szövőnők, táncosok, énekesek”⁴ – olvashatjuk Zoja Kucserenko riportjában, az Ukrajnai Képzőművészeti Szövetség folyóiratában, az *Obrazotvorcsje misztectvoban*.

A szobrászno tehetségét már ifjúkorában is jól kamatoztatta: „A szomszéd házban egy fiatalember bérelt szobát. A városi könyvtárban dolgozott, és néha hozott kiselejtezett könyveket a háziasszonyának, hogy fűtsön velük. Elvittem a könyvekből, és otthon olvastattam őket. Az olvasottakat megpróbáltam magam elé képzelni, és agyagból megmintáztam az elképzeltet. Gyermekkoromban előfordult, hogy többet kerestem, mint az apám, aki a vasútnál dolgozott. Egész évben az iskolatársaim kötelező rajzait csináltam, meg plasztilból különböző figurákat gyúrtam.”⁵

Autodidaktaként sajátította el a szükséges ismereteket. A gyors szakmai fejlődésnek komoly háttére volt: a tájékozott, művelt fiatal alkotó nagy érdeklődéssel figyelte a képzőművészet európai áramlatait, és a Szovjetunió sikeres, illetve a maga idejében modernnek számító művészeink munkásságát is követte. „*Azt mondd, nem volt mesterem? A gimnázium könyvtárában dolgozgattam, most már bevallom: a matematika-tanárnőm helyett, mert ahhoz nem is könyitottam, mármint a matematikához, s hogy néhány óráról távol maradhassak, szívesen átvállaltam egyet-mást a tanárnő könyvtárosi tennivalóiból. Itt kerültek először művészeti könyvek a kezembe, s itt láttam meg annak a nagy szobrásznak a reprodukált alkotásait is, aki akkor egészen megdöbbenett. Mestrovics! Első mesteremnek Mestrovicsot vallhatom. Szenvedélyesen rajongtam ennek a volt pásztorgyermeknek a történelmi pátoszu szobraiért. Hát még Kovács Margit! Sírva fakadtam egy-egy kerámiájának láttán, mélységesen irigylve hitét és valóságos áhítatát, amivel a világot befogadta. Már volt némi szobrászi múlt a hátam megett, mikor kezdtek a szememre vetni Kerényihez való vonzódásomat... Mi ez, ha nem tudatos választása a magam mestereinek? Tanulni senkitől sem szégyen, és nagyon bízni magunkban, a magunk művészetében a legvadabb dilettantizmus.*”⁶

A Horváth Annára nagy hatást gyakorló Ivan Mestrovics (1883–1962) nemcsak a horvát képzőművészet legnagyobb alakjának számít, hanem a világ legkiemelkedőbb szobrászai közé is sorolható. Pásztorfiúként fafaragással kezdte a szobrászatot, a bécsi művészeti akadémián végzett. Első kiállítása 1905-ben

⁴ Zoja Kucserenko: *Horváth Anna Kárpátjáról*. In: *Beregi Hírlap (Vörös Zászló)*, 56. évfolyam, 96-97. szám, 2000. november 11., 3. o.

⁵ H. Barta Lajos: *Horváth Anna szobrász. Lányok, Asszonyok*, 1974., 30. évfolyam, 6. szám, 28. o.

⁶ Balla László, *A fölfedezés izgalmai. (Horváth Annával Balla László beszélget).* MEZSGYÉN ÁLLVA. A kárpátjai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén (interjúk). Összeállította és szerkesztette: Balla D. Károly. Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest (1993), 96. o.

volt huszonnégy évesen. Alkotásai gyakran testesítették meg a délszláv népeposz részleteit (például mitológiai fejek és alakok megformálásának képében), vagy a legendákból ismert alakokat, a hőökről és prófétákról szóló mítoszképeket. Láthatunk tőle mezopotámiai meseállatokat, egyiptomi istenségeket, görög amazonok ábrázolását. Több munkájában mégis sajátos népies hangot üt meg, mely emlékezteti a nézőt a pásztorfiúra, aki fafaragással töltötte idejét, míg nyáját őrizte. Formáiban egyértelműen fellelhető valamilyen mediterrán báj. Minden anyagot felhasznált és mesterien formált. Készített vallásos reliefet és világi tárgyú plasztikát. Élete késői szakaszában a női alakokat változatos, gyönyörű és realisztikus módon jelenítette meg.⁷

*Horváth Anna női fejet
megformáló szobra*

*Ivan Mestrovics szobrával ellátott
plakát a művész 1983-as zagrebi
kiállítására
(forrás: <http://athena.muio.hr>)*

A másik művész, akit Horváth Anna említ a riportban, a magyar modern kerámia elismert alapítója, Kovács Margit (1902–1977) iparművész, szobrász, keramikus, Kossuth-díjas, érdemes művész, kiváló művész. Bécsben és

⁷ Perekóczy Károly: *IVAN MESTROVICS (1883-1962)*, In. *Műemlékvédelem*, 1962., 6. évfolyam, 4. szám, 257. o.

Münchenben tanult, huszonhat évesen már több munkáját kiállították. Terrakotta, festett művei Európa-szerte ismertek. Munkásságának legnagyobb csoportját a fényes mázas kerámiák és reliefek képviselték. Utolsó percig tökéletesítette technikai tudását. Az agyagba való vésés, az agyagmázak valamint az ólommázak kivételes ismeretével rendelkezett. Jellemzőek rá a nagyméretű korongolt figurák, az emberábrázolás és a dekorativitás. Mintázott domborművein népművészeti élményeket figyelhetünk meg. A terrakotta mellett samottot is használt. Korongolt figuráiban madonnákat, angyalokat, pásztorokat, falusi embereket és századvégi kispolgárokat egyaránt ábrázolt.⁸

Horváth Anna domborműve; festett, égetett kerámia (magányújtemény)

Kovács Margit Családi fényképalbum c. munkája (1953); korongozott, mintázott, engobe festéssel díszített, mázas terrakotta, körplasztika; Ferenczy Múzeum, Szentendre (Forrás: <https://www.artmagazin.hu>)

Anyaghasználatában Horváth Anna munkái hasonlóságot mutatnak Kovács Margittal: terrakotta, égetett szobrok, alkalmanként színes mázak, fém sók használatával. Formaviláguk, technológiai repertoárjuk és stílusjegyeik mégis

⁸ Magyar Életrajzi Lexikon III., kiegészítő kötet (1981), A-Z, Budapest, Akadémiai kiadó, 433. o.

összekeverhetetlenül elkülöníthetővé teszik a két művész alkotásait. Legszembetűnőbb különbség Kovács Margit koronghasználatra. Horváth Anna agyag-hurkákból építette fel figuráit, az alaptól kiindulva annak koronájáig, a fejig. Az arcformák kialakításában is megjelenik ez a különbözőség. Horváth Anna tisztán kivehető antropológiai jegyekkel ruházta fel a figuráit, ábrázolásmódja nem stilizált, nem általánosító, bár tipizál. Mindez inkább közelít a valósághoz, ami az arcok megformálásán, az alakok tartásán, viseletén is megmutatkozik. Különböző nációnál ember típusokat tudunk elkülöníteni ezekben a mester-művekben. Ebből a szempontból valóban inkább Mestroviccsal mutat némi rokonságot, aki szintén nagy hangsúlyt fektetett az ilyen típusú ábrázolásra.

Kovács Margitnál az arc, a test realizisztikus megformálása nem domináns, ezek a kulturális jegyek a festett részletekben jelennek meg. Horváth Anna pályája elején rövid ideig használt mázakat, ezt követően, viszonylag sokáig, nem színezte szobrait. Alkotói tevékenységének utolsó szakaszában fordult a díszítés felé. A népviseletben ábrázolt figurák ruháit karcolással, sók felhasználásával tette színessé, rajzossá. Máskor szakrális tárgyú vagy a humánus szakralitását mutató szobrait egy-egy kiemelendő részletre vonatkozóan aranyfüsttel díszítette.

Horváth Anna szobra; terrakottafej, aranyozott (magángyűjtemény)

Kerényi Jenő (1908–1975) nevét olvashatjuk harmadikként a beszélgetésben. Kerényi elismert szobrász volt, Munkácsy-díjas, Kossuth-díjas, érdemes művész, kiváló művész. Budapesten és Rómában tanult. Harminc évesen állított ki először. Többek között a kisplasztika mestere volt, de számos monumentális köztéri szobor is őrzi munkásságát. Anyaghasználatát tekintve jellemzően fémekkel dolgozott, leginkább bronzal. Kevés számú, pályája elején készített terrakotta szobrai valóban mutathatnak hasonlóságot, mégis elmaradnak azok a finom részletek, például az arc megmunkálásánál, melyek Anna szobraiban hangsúlyosak. Kerényit elsősorban a mítoszok izgatták egész életművén keresztül. A barbár, az antik, a magyar mítoszok, legendák, az ó- és újszövetség témái és az etruszk művészet volt rá nagy hatással.⁹

Horváth Anna pegazusa női alak; terrakotta (magángyűjtemény)

Kerényi Jenő Lovas c. szobra (1959); bronz, a MNG gyűjteménye (forrás: <https://mng.hu>)

Horváth Anna művészetére jellemző volt a bibliai ihletettségű téma, elsősorban a keresztény vallásból merített. Jézus Krisztus alakját megszámlálhatatlan alkotásán ábrázolta munkássága során, minden műfajban: szobron, grafikákon, festményeken, metszeteken, plaketteken. Jellemzően kidolgozásukban pontos, finom, letisztult munkákról van szó. A Kerényire

⁹ Magyar kiállítási, művészeti katalógusok a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből (2006): Kerényi Jenő (1908–1975), Budapest–Sopron, Körmen di Galéria, 3. o.

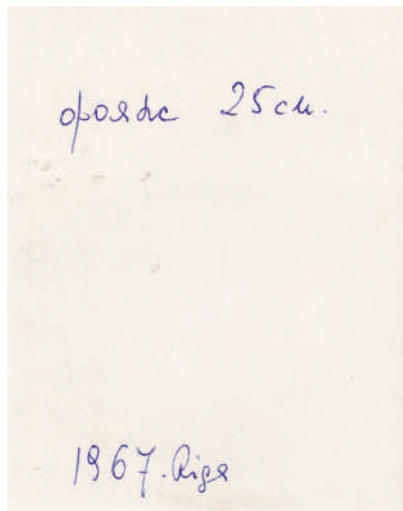
jellemző monumentalitás Annánál nem általános, mégis ezen a területen is maradandót alkotott. „Az utóbbi öt év folyamán grandiózus alkotómunkát végzett: a nagyszőlősi gótikus templomban 12 kerámia domborművén ábrázolta a Keresztutat, Jézus Golgota-járását, több monumentális szobrot is készített. A bibliai tematikához fordulva a műfaj díszítőelemeit szervesen vegyíti össze a monumentális alkotásokban. Ezek az alkotások is magukon viselik a művész által kedvelt kárpátaljai földművesek jellemzőit. A művész mesteri leleménnyel harmonizálja ezekben az alkotásokban az arckifejezést a kezek mozdulatainak ritmikusságával...”¹⁰ (Zoja Kucserenko)

*Horváth Anna Örmény kereszt c. szobra;
terrakotta, aranyozott (magángyűjtemény)*

¹⁰ Zoja Kucserenko: *Horváth Anna Kárpátaljáról*, uo., 3. o.

Horváth Annát különösen vonzotta a baltikumi képzőművészet, mert ezek az északi kultúrák meg tudták tartani ízlésbeli és identitásbeli önállóságukat a szocializmus erőltetett befolyása mellett is. A későbbi években, már hivatásos szobrászként, gyakran meghívták alkotóházakba. Egy Riga melletti kisvárosban, Dzintariban, a Balti-tenger partján többször megfordult egy-egy hónapra.

*Horváth Anna mázas kerámiaszobra (fajanszagyag),
melyet Rigában készített 1967-ben*

A korabeli Szovjetunió különböző köztársaságaiból érkeztek ide képzőművészek. Hatalmas baráti kört és holtáig tartó népszerűséget szerzett magának ezekben a körökben. Többnyelvűsége lehetővé tette a kommunikációt lett, litván, orosz, ukrán, örmény, azerbajdzsán származású művészekkel egyaránt. Életének ezek az epizódjai mindig jelentős állomásai voltak munkásságának. A kollégák tisztelték benne a ragyogóan kommunikáló és nemzetközi műveltségű polihisztert. Ha megengedte, szívesen beültek mellé műtermi szobájába, ahol boszorkányos gyorsasággal épített fel agyagból egy-egy figurát. Nem csak az ábrázolás egyediségével vívta ki művészbáratai elismerését. Technológiai bravúrai, újításai is megihlették az érdeklődőket. Ő is szívesen tanult. Egy alkalommal például együtt dolgozott Gorka Géza (1894–1971) ismert magyarországi keramikussal, aki a mázak és sók technológiai ismereteivel gazdagította Horváth Anna repertoárját.

Gorka Géza, a Munkácsy- és Kossuth-díjas magyar iparművész, keramikus, érdemes művész a XX. század első felében élt magyar keramikusok egyik legjelentősebb alakja. Elsősorban használati kerámiát, teás- és feketészkészleteket, vázákat, tálakat készített a népi fazekas hagyományok továbbvitelével, az ónmáz, habán edények színeivel és mintáival. Sajátos stílusa volt, technikájában folyamatosan fejlődött. Egyre bonyolultabb máztechnikákat alkalmazott, a mázak technikai bravúrával a különleges fajták egész sorát hozta létre. Nevét külföldön is ismertté tette munkássága, több nemzetközi kiállításon is szerepelt.¹¹ Tragikus eset, hogy az addig gazdag Gorka-gyűjtemény egy jelentős részét 1945-ben szovjet katonák szilánkokra lötték. Agyaggalamb lövészetre használták fel a bakák a gyönyörű mázas tárgyakat, mikor a művész verőcei villájának műhelyébe benyomultak.¹²

*Horváth Anna mázas dom-
borműve, fajansz agyagból
(magángyűjtemény)*

*Gorka Géza-kerámiák a Kieselbach Galériában
(2020), Chovanecz Balázs gyűjteménye,
(Forrás: <https://nullahategy.hu>)*

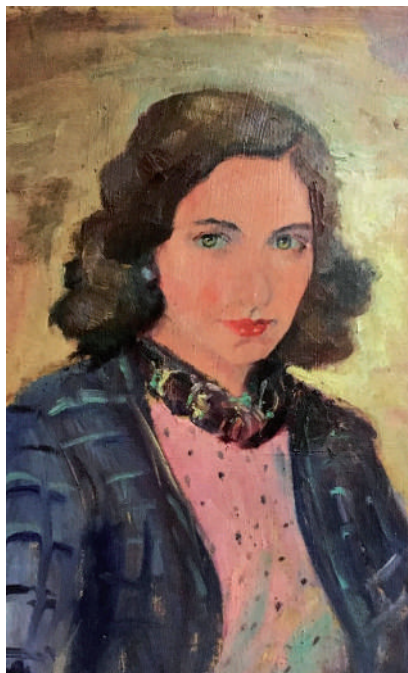
Horváth Anna mesterei, mentorai közül nem hagyhatjuk ki Garanyi József (1921–2009) nevét, mert ő volt az a művész, aki a kezdetekben segítette és bátorította a szobrásznőt: „1958-ban Garanyi József kárpát-ukrajnai művész felfigyelt a munkáimra. Szobraimat megnézték a Szovjet Képzőművészek Szövetsége megyei tagozatának vezetői is, azután meghívtak, hogy vegyek részt a hagyományos őszi tárlaton. Harmincnégy éves voltam akkor. Hat kis

¹¹ Magyar Életrajzi Lexikon III., kiegészítő kötet (1981), A-Z, Budapest, Akadémiai kiadó, 254. o.

¹² <https://nullahategy.hu/agyagalamb-loveszetten-lottek-szilankokra-a-szovjetek-a-magyar-pi-casso-keramiaremekeit/>

szobrot állítottam ki, az egyiket gyantából mintáztam. Két év múlva felvettek a Szovjet Képzőművészek Szövetségébe.”¹³

Anna szoros barátságot kötött a tőle mindössze néhány évvel idősebb művésszel, aki hozzá hasonlóan későn kezdte pályáját. Garanyi (született Gussenberger) József Bátyuból származott, de már gyermekként Beregszászra került, itt is érettségizett, majd egyetemre ment. Főmérnökként kezdte munkás éveit, ezt követően tanítószkodott, és fényképészként is dolgozott. A festő és grafikus 37 évesen – 1958-ban – lett tagjelöltje, majd 1961-től rendes tagja a Szovjetunió Képzőművészeti Szövetségének.¹⁴ A Szövetségbe az kerülhetett be, akinek legalább kétszer volt kiállítása. Amikor felvették, mindösszesen 12-en voltak tagok Kárpátalján. Garanyi saját bevallása szerint a portré volt a legkedvesebb témája – Horváth Annáról többet is készített –, népszerűvé viszont tájképei tették.

Garanyi József egy korai portréja Horváth Annáról

¹³ H. Barta Lajos: *Horváth Anna szobrász*, uo., 28. o.

¹⁴ Dupka György: *Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993, 41. o.

Garanyi szerint a portré műfaja az emberek körében nem túl népszerű, és kevesen értékelik. Valamennyi festészeti eszközzel dolgozott: alkalmazta az akvarellt, a gouache-t, az olajfestéket, a száraz és zsíros pasztellt. Változatos témákban alkotott: csendélet, portré, tájkép, zsánerkép, akt került ki a keze alól. Az évszakok közül legtöbbször a téli időszakot festette meg. *„A jelenkor fiatal festői számára az üzenete az, hogy sokat kell dolgozni. Nem képeket kell festeni, hanem tanulmányokat. Valamint az, hogy ne elsősorban nyereségvágyból kezdjenek a festészethez. Volt egy érdekes esete. Egy alkalommal felkereste egy fiatal festő, aki megmutatta a mesternek egyik alkotását: egy rajzot egy fáról. Amikor Garanyi József megkérdezte látogatójától, tudja-e, milyen fát festett meg, a fiatalember csodálkozva rázta meg a fejét. Márpedig az alkotóművésznek jól kell ismernie művészete tárgyát, különben nem tud abba lelket lehelni...”*¹⁵ – idézi Molnár Bertalan újságíró a festőművészt. Horváth Anna is eszerint gondolkodott.

Garanyi József több elismerésben is részesült, kiállításai voltak a Szovjetunió és Európa számos városában, természetesen Magyarországon is.

Horváth Anna Garanyi Józseffel

¹⁵ Molnár Bertalan: *Festői életút. In. Beregi Hírlap (Vörös Zászló)*, 2006. április 1., 62. évfolyam, 23-24. szám, 2.o.

Horváth Anna pályájának másik előmozdítója Vaszilij Ivanovics Szvida (1913–1989) volt, aki szintén kárpátaljai művész. Szvida szobrász, fafaragó, népművész, az Uzshorodi (magyarul Ungvári) Művészeti Alap egyik tagja volt, akinek a biztatására nevezett be Horváth Anna a területi képzőművészeti kiállításokra, és rendezte meg első önálló, perszonális kiállítását, és aki delegálta őt a szövetségbe. A még csak pár éve a pályán lévő művésznő 1960. szeptember 23-án kapott – Vaszilij Szvida aláírásával ellátott – értesítőt, melyben tudatták vele, hogy delegálták őt a Kárpátaljai Képzőművészeti Szövetség ajánlásával az USzSzk (Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság) Képzőművészeti Szövetségébe, és ennek értelmében október hónap első napjaiban rendes taggá kívánják fogadni. Vaszilij Szvida leírja a dokumentumban, hogy nyolc dolgot kér be az ajánláshoz:

1. A megküldött formanyomtatványt kitöltve.

2. Önéletrajzot, konkrét adatokkal a művészeti tevékenységére vonatkozóan.

3. Fogalmazzon meg egy kérelmet, azt nyújtsa be a tagsági felvételihez, ezáltal kérelmezze felvételét az USzSzk Művészeti Szövetségének kárpátaljai részlegére.

4. 6x9 cm méretben fényképet a felvételi kérelem mellé.

5. Még egy fotót az igazolvány kiállításához.

6. Legkevesebb három művészeti alkotás bemutatását, amivel jelentkezik.

7. Három hivatásos ukrainai művész ajánlását.

8. Képesítésére vonatkozó dokumentumok igazolását.

Előkészületet igényelt a tagság megszerzése, és időt is, mert csaknem három évet várt a döntésre a művésznő. Horváth Anna 1963-tól vált az Ukrainai Képzőművészeti Szövetség rendes tagjává.

Vaszilij Szvida a népelet kiváló ismerője volt, mert maga is ebből a közegből származott. Munkásságáért 1973-ban elnyerte a Szovjetunió népművésze címet, majd Ukrajna érdemes művészévé választották. Számára a legfontosabb anyag a fa volt, bár agyaggal, porcelánnal és majolikával is dolgozott, emellett néhány ikonosztáz és oltárkép elkészítése is a nevéhez fűződik. A Képzőművészeti Szövetség elnökének, a paraszti származású Vaszilij Szvidának alkotásai erdei munkásokat, földmunkásokat, gyári munkásokat, partizánokat és munkás–paraszt diákok életét ábrázolták. A Szvida-szobrokat az egész Szovjetunióban ismerték és becsülték. Műtermében ott álltak a fogasokon a kárpát-ukrán nemzeti viseletek.¹⁶ Horváth Anna

¹⁶ Illés Béla: *A munkácsi várban*. In: *Szabad Nép*, 1955. január 16., 13. évfolyam, 15. szám, 5. o.

Спілка художників Української РСР

Закордонне відділення
ПРАВЛІННЯ

23. серпня 1960 р.
№ 67
м. Ужгород

УВАЖАЄМІЙ ГОС. Гарбаш А.А.

Ваш прийом в кандидатів в члени Союзу художників Української РСР буде обговорюватися Правлінням Закарпатського відділення Союзу художників Української РСР в перших числах жовтня 1960 г. Пропонуємо вислати на наш адрес нижче перераховані Ваші лічбові документи до 1 жовтня 1960 года:

1. Особистий листок /анкета/.....	3 экз.
2. Автофотографія з подробицями даними о творчещей роботі.....	3 "
3. Звітилення о приїзді, адресованное Правлінням закарпатського відділення Союзу художників Української РСР.....	3 "
4. Фотографія лічбове, розмір 6х9	3 "
5. " " паспортний.....	3 "
6. " " не менше чим о трьох проведених.....	по 2 " "
7. Рекомендація от трьох членов СХ Укр.РСР	по 3 "
8. Свідчення о освітанні, диплом /копія/.....	по 3 "

/Председатель правления З.О.СХ Укр.РСР Кірич /СВИДА/

Horváth Anna részére szóló értesítés a művészeti szövetségbe való delegálásról Vaszilij Szvida aláírásával

egyik meghatározó témája szintén a népi élet részleteinek megjelenítése volt. Anna is gazdagon használta munkássága során a különböző etnikumok ruházatának mintázatát, jellegzetességeit.

Horváth Anna beregi táncosokat ábrázoló terrakotta domborműve *Vaszilij Szvida Esküvő c. szoborkompozíciója, anyaga fa*
(forrás: <http://www.golos.com.ua>)

Szvida az 1968-ban Szegeden, Fenákel Judittal készült riportjában a következő mondatokkal mutatja be önmagát a magyar közönségnek:

„– Önmagáról nehezen nyilatkozik az ember – mosolyodott el V. Szvida. – Az én művészi pályafutásom nagyon is egyszerű. Valamikor egy cseh városban munkásként dolgoztam egy műhelyben, ahol egyházi tárgyakat készítettünk. Később megismerkedtem a kárpát-ukrajnai művészekkel, s 1946-ban felvettek a Szovjetunió képzőművészeti szövetségébe. Célkitűzésem, hogy minél tökéletesebben tudjam szoborrá formálni azt a valóságot, amit magam körül látok. Anyagom a fa, szeretem a kis méreteket.”¹⁷

Horváth Anna nemzetközi szinten is követte a művészeti irányzatokat. Ernst Barlach (1870–1938) munkáit nagyon kedvelte, aki hozzá hasonlóan szintén polihisztor volt: szobrász, grafikus, festőművész, illusztrátor, printmaker (nyomómester), író, drámaíró. A német művész szobrászatának stílusa, az általa megteremtett emberi arcok ábrázolása és plasztikussága Horváth Annát elvarázsolta és megihlette. „*Barlach művészi célja: lelket ábrázolni a testen át. A lélek, mely Barlach alkotásaiban kifejezésre jut, egy magányos, elhagyatott, vívódó lélek: gyökértelenül és társtalanul vergődik. Valami megfoghatatlan vágy lobog figuráinak súlyos és egyben merész mozdulataiban. Lázadó lélek Ernst Barlach, a merész indulatok tüze elragadja, de ugyanakkor miszticizmusra hajló lírai érzelmessége teljesen idegen minden forradalmiságtól (...) Alakjai a parasztság nyomorát, állati sorban sínylődő*

Horváth Anna Barlach és a humor című szobra, terrakotta

Ernst Barlach „Der Schwebende” („A lebegő”) című bronz szobra (1927), Güstrow székesegyház (forrás: <https://www.svz.de>)

¹⁷ Fenákel Judit: Kárpát-ukrajnai művészekkel Csongrád-megyében. In: Tiszatáj, irodalmi és kulturális folyóirat, XXIII. évfolyam, 2. szám, 1969. február, 144. o.

elhagyatottságát, vagy vallásos megadással, tompán tűrő magatartását fejezik ki. (...) Meglátta azt, hogy a művészetnek a tömegekből, a népből kell kiindulnia, hogy utat találjon a nép szívéhez.”¹⁸ Barlach mesterien formálta meg az arcokat, drámai és kifejező végeredménnyel. Egy lebegő, angyalt ábrázoló bronz szobra teljesen elbűvölte a szobrásznót.

A Horváth Annára hatást gyakorló művészek listája igen hosszú, hiszen a művésznő mindig szívesen tágitotta látószögét. Azonban ki kell emelni azt a tényt, hogy a rá hatást gyakorolt mesterek és alkotások olyan mély átlényegülésben kerültek be a világába, melynek eredményeképpen mindazt, ami Horváth Anna kézjegyet felismerhetővé és összetéveszthetlenné tette, nem befolyásolták. Egyfajta szintézisben olvadtak egybe a rá ható jelenségek, melyek centrumában mindig az alkotóra ismerünk.

Három kárpátaljai művész nevét semmiképp nem szabad kihagynunk tanítómestereinek felsorolásból: Erdélyi Béla festőművészt, Boksay József tájképfestő és grafikust és Manajló Fedor festőművészt. Pál György remekül összefoglalja Balla László kárpátaljai művészekről szóló könyvismertetőjében a három művész jelentőségének mibenlétét. Erdélyi Bélával kezdi: *„Erdélyi Bélát olyan szuggesztív erejű pedagógusnak és művészetszervezőnek tartja, akinek szinte fel sem becsülhető hatása volt a terület egész e századi művelődési életére, és akinek a nevétől elválaszthatatlan annak a nagyszámú és tehetségekben gazdag művészgárdának a kialakulása, amelyet ma egész Ukrajnában Kárpátontúli iskolának emlegetnek.*”¹⁹

Erdélyi Béla (1891–1955) kárpátaljai születésű művész, Budapesten tanult a Képzőművészeti Főiskolán, tudását Münchenben, Párizsban, Svájcban és Olaszországban is gyarapította. Sok művészeti irányzattal, iskolával és stílussal találkozott. 1927-ben Boksay Józseffel együtt megalapították Ungváron a művészeti szabadiskolát, majd 1931-ben a Kárpátaljai Képzőművészek Szövetségét. Életében elenyésző számú erkölcsi és anyagi elismerésben volt része, nem kapott semmiféle kitüntetést vagy címet, annak dacára, hogy nála többet aligha tett valaki Kárpátalja képzőművészetének fellendítéséért. Ennek az „eredménytelenségnek” politikai okai voltak, mert meggyőződése volt, hogy a nagyvilág, de elsősorban Európa felé kell fordulnia a térségnek. *„Nyíltan síkra szállt amellett, hogy a művészethez szabad, kötetlen alkotó*

¹⁸ Ernst Barlach-kiállítás Berlinben. In. *Szabad Művészet*, 6. évfolyam, 3. szám, 1952 március 1., 125-126. o.

¹⁹ Pál György: BALLA LÁSZLÓ: Csillogó, lobogó, vibráló tájak. In. *Szabolcs-Szatmári Szemle, Gazdasági, társadalmi és kulturális folyóirat*, 11. évfolyam, 2. szám, 1976, 118-119. o.

légkörre van szükség, senkinek sem szabad megmondani-sugallni, hogy mit és hogyan fessen. E nézete miatt gyakran összeütközésbe került a művelődési élet dogmatikus irányítóival, a pártállam kiszolgálóival.”²⁰ A „feketelistára” került festőművészt végül a hatalom menesztette az igazgatói székből, majd az intézményből is. Az Ungvári Iparművészeti Szakiskola, ahol hosszú éveken át tanított, később az ő nevét vette fel.

*Horváth Anna festménye
édesapjáról, Horváth Andrásról*

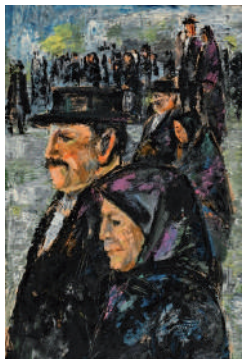
*Erdélyi Béla festménye
(forrás: <https://bdk.blog.hu>)*

Erdélyinél csak hét évvel volt fiatalabb művésztársa, Boksay József (1898–1974). A kárpátaljai tájképfestő és grafikus szintén a budapesti Képzőművészeti Főiskolán végzett, és bejárta tanulmányi útja során Európát (Drezda, Bécs, Párizs, Prága), mégis más pályát futott be, mint kollégája. Boksay diplomája kézhezvétele után, az első világháborúban több mint négy évre fogságba esett, és Oroszországba vitték. Hazatérve kezdett a tanítás felé fordulni. „Erdélyi szabadfelfogású vallásosságától eltérően (naplójából meggyőződhetünk erről), Boksay mélyen hívő, templomba járó, imádkozást, gyónást-áldozást el nem mulasztó ember volt. Tanítványaikra – kire kisebb, kire nagyobb mértékben – ez is

²⁰ Baráth Mihály: *A MESTER*, In. *Kárpáti Igaz Szó*, 72. évfolyam, 98. szám, 1991. május 25., 6. o.

*hatással volt.*²¹ A festőművész vallásossága nagy valószínűséggel abból fakadhatott, hogy édesapja görögkatolikus pap volt. Freskói a szovjetek uralmáig és a görögkatolikus vallás üldözéséig számos görögkatolikus templomot díszítettek. Legkedvesebb modellje felesége volt, akinek arca a festő több egyházi témájú művén is feltűnik. Boksay kedvelte a csendéleteket, szeretett kint a kertben vagy a réten dolgozni. Tájképein megörökítette a vidék természeti és épített szépségeit. Portrékat és életképeket is készített, sokoldalú művész volt.²² Élete során a Szovjetunió népművésze, Ukrajna népművésze, érdemes művésze és a kiváló művész címet is elnyerte. Pál György megfogalmazásában Horváth Anna „Boksay Józsefben a mestert, a tudóst és a művészt tiszteli, akinek a „szinte már klasszikusnak számító kárpátontúli tájkép” megteremtése fűződik a nevéhez, aki azonosulni tudott nemcsak a vidék természeti és hangulati sajátosságaival, hanem e földterület lakóinak lelki életével is.”²³

A Szovjetunió felbomlása után, 1990-ben a Kárpátaljai Szépművészeti Múzeum felvette Boksay József nevét.

Horváth Anna Temezési menet Haláboron c. zsánerképe

Boksay József „Tutajosok” c. zsánerképe, 1956

Manajló Fedor (1910–1978) festőművész a kárpátaljai művészek csoportosulásának szintén egyik jeles alapítója. Prágában végzete el az ipar- és képzőművészeti főiskolát, az anyagilag vonzóbb nyugat-európai karrier helyett mégis szülőföldjét választotta. Saját ars poeticáját az alábbi szavakkal

²¹ Balla Pál: 95 éves a Verhovinai Madonna alkotója. In. Kárpáti Igaz Szó, 3. évfolyam, 80-81. szám, 2007. május 26., 13. o.

²² Erfán Irén: 110 éve született Boksay József. In. Kárpáti Igaz Szó, 82. évfolyam, 145-146. szám, 2001. október 6., 14. o.

²³ Pál György: BALLA LÁSZLÓ: Csillogó, lobogó, vibráló tájak, uo., 119. o.

fogalmazta meg: „A hegyvidéki emberek életmódjának megértése készítetett a kárpát-ruszinok jellegzetes természetének ábrázolására. Megéreztem azt, amire nem tanított Prága, megláttam azt, amit nem mutatott Európa. Ez az erő és érzelem vezérelt még ma is művészetemben”²⁴ Alapító tagja volt az Ungváron létrehozott Kárpátaljai Képzőművészeti Iskolának. Élete vége felé megkapta az Ukrajna Kiváló Művésze kitüntetést. „Nagyapám azért jött haza Kárpátaljára, hogy társadalmi szerepet is vállaljon. Eltökélte, hogy segít a gazdag ruszin folklór hagyományok megőrzésében és részt vállal a helyi kultúra fejlődésében. Lenyűgözte a táj és az emberek méltóságteljes nyugalma. Fáradhatatlanul járta a vidéket és mindenhol skicceket készített. Ő kezdeményezte, többek között, az ungvári skanzen létrehozását is” – meséli nagyapjáról a szintén festőművész unoka, Manajló András.²⁵

Pál György írásában rövidebben említi Manajlót, mint Erdélyit vagy Boksayt: „Manajló Fedor a Podkarpatska Rus »Gyász«-ának, a kárpátaljai szegénységnek, a népeletnek a legigazibb festője.”²⁶

*Manajló Fedor Szomszédasszonyok c. festménye, 1936
(forrás: A MANAJLÓ festőfamilia helye és szerepe
az egyetemes ruszin kultúrában)*

²⁴ http://www.diplomatamagazin.hu/ftp/pxgtnlw_dnet58-59.pdf

²⁵ http://www.diplomatamagazin.hu/ftp/pxgtnlw_dnet58-59.pdf

²⁶ Pál György: BALLA LÁSZLÓ: Csillógó, lobogó, vibráló tájak, uo., 118-119. o.

Pál György Horváth Anna művészetét jóval hosszabban taglalja, mint a fentebb említett három művészt: „*A beregszászi születésű és ma is ott élő, egykori téglagyári munkásnőt, az autodidakta Horváth Annát a »művészet, a kultúra mindenésének, páratlanul sokoldalú, színes, mobil, harsány egyéniség« -nek nevezi. Horváth Anna népi-mitológiai ihletettséggű művészete nemcsak szűkebb hazájában és Szovjetunió-szerre, hanem Magyarországon is jól ismert. Sokoldalú, született »őstehetség«.* Fafaragó és szobrász, keramikus és éremművész egyszerre, de ugyanakkor kitűnő könyvillusztrátor, díszlettervező és belsőépítész, sőt közíró is, a »Megtört a csend« című aktuális és agitatív erejű riportkönyv szerzője. Balla László Horváth Anna egyéniségében a mindig kísérletező és újat kereső, a felfedezés izgalmait minduntalan művészi alkotássá formáló művész tipikus alakját mintázza meg, aki eredeti tehetségével és műalkotásaival hol ebben, hol abban a műfajban ejti csodálatba nemcsak híveit, hanem a tárlatlátogató közönséget is.”²⁷

Anna művészetének sokszínűsége tagadhatatlan következménye annak, hogy mindig nyitott volt mások világlátására. Szívesen tanult az őt körülvevő „nagyoktól”, de bárkitől, akit arra érdemesnek tartott. Életének alkotóházas korszaka a szülők előregedése és betegeskedése miatt zárult le. Ekkorra azonban már olyan szintű elismerésben és ismertségben volt része, hogy az a világ, melynek befogadásához korábban neki kellett utaznia, már bejött az otthonába. Az egyre enyhülő szocialista éra a határok közötti mozgást is enyhítette. Az öregedő és a koros művész élete utolsó szakaszában csaknem naponta fogadott vendégeket.

„*A harmadik festőnemzedékhez besorolt Horváth Anna a »leguniverzálisabb művésziünk«*” – állapította meg róla Balla László. „*Életművében különféle szakaszokat különböztethetünk meg*” – írja róla Prihogyko Duka.”²⁸ Prihogyko meglátása szerint felismerjük ebben az életműben „a gótikus, barokk, klasszikus művészethez való kötődést. Számos zsánerszobor megalkotója, e művek a kárpátaljai és magyarországi népművészet hagyományaira épülnek. Szerény méretű kerámiafigurái a népelet élénk jeleneteit örökítik meg. Különféle etnikai típusok életteli megjelenítése, melegséggel, jóindulattal párosuló finom humor jellemzik plasztikáinak e sorozatát.” Az Ungvári Televízió 2004-ben, a művésznő 80. születésnapja alkalmából interjút készített vele, amelyben Horváth Anna vallott életéről, életfilozófiájáról. Mint mondta: „*csak tiszta szívvel és tiszta lélekkel lehet hozzányúlni az anyaghoz, papírhoz, ceruzához, az emberhez.*”²⁹

²⁷ Pál György: BALLA LÁSZLÓ: Csillogó, lobogó, vibráló tájak, uo., 119. o.

²⁸ Dupka György–Fuchs Andrea: Kárpátaljai magyar képzőművészek arcképcsarnoka. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017, 106. o.

²⁹ Dupka György–Fuchs Andrea: Kárpátaljai magyar képzőművészek arcképcsarnoka, uo., 106. o.

KOVÁCS SÁNDOR

UNGVÁR HÁNYATOTT SORSÚ
MAGYAR EMLÉKEI IV.

(FOLYTATÁS FOLYÓIRATUNK ELŐZŐ SZÁMAIBÓL.)

Ungvár jobb parti része – ahol a város magja kialakult – dombokra épült. A település a 16. század második feléig csupán a két folyóág között, a várhegyen és annak oldalában fejlődött. Ezért valószínű, hogy a folyóágakon át hidat, hidakat építettek. 1631-ben az Ungon és mellékágain már legalább két híd létezett (*az egyiket „nagyhüd” néven említették*). A főágon átívelő „nagyhüd” a mai Gyalogjáró híd térségében kötötte össze az Óvárost az Ung bal partjával. Utóbbi, a síksági terület ki volt téve a gyakori árvizek pusztításainak. Éppen ezért a bal parti Újváros – még a név is utal erre – csak a 17. század második felében kezdett kialakulni, és csak később, a folyó 18. századi szabályozása után népesült be igazán. A korai hidak fából épültek, ezért nagyon gyakran elavultak, felújításuk a mindenkori főúr érdekeltségétől függött. Így történhetett az is, hogy Gyulai Ferenc főispán idején (1735–40) az Ungon nem volt híd. A folyón csak csónakkal kelhettek át, ez pedig komoly problémákat, sőt veszélyhelyzeteket okozott.

A Nagy-Ungon újra, a mai gyalogoshíd térségében 1748-ban épült fel egy fahíd. Igaz, az árvizek miatt nem volt hosszú életű, ezért 1762-ben már egy másik hidat kellett építeni. A híd az akkortájt felértékelődött Kassa–Jablonica (*Tatár-hágó*) közötti országút fontos eleme volt. Sajnos ez az átkelő sem volt hosszú életű. 1786-ból már újabb híd tervrajzát őrizték meg az archívumok. A folyó bal partja víz áztatta, laza talajú volt, ezért – a tervrajz tanúsága szerint – a mederben három pilléren nyugvó híd része ezen az oldalon kétszer olyan hosszú volt, mint a folyó medre fölötti. Az árvíz 1798-ban ezt a hidat sem kímélte. A fahíd ezután még kétszer újjáépült. 1862-es felújítása idején, mintegy 80 m-re lefelé a folyón (*kb. az új színház vonalában*) egy ideiglenes híd kapcsolta össze a két partot. Nyomai alacsony vízállásnál a mederben még ma is felfedezhetők. 1888-ban, 1893-ban az árvíz újra megrongálta a főágon átvezető hidat. Ekkor a Füzesből kapcsolták össze a két városrészt ideiglenes hiddal. Végül 1898-ban vashíd épült az Ungon. Mivel

ez a Nagy-Ungon vezetett át, ezért a neve Nagy híd lett. Megkülönböztetésül a Kis-Ungon épült hidat Kis hídként emlegették, és a hidakra vezető utcák is innen kapták a nevüket. A hídon való átkelésért 1866-ig mindenkinek illetéket (*hídvámor*) kellett fizetni. Ezt követően a helyi lakosok mentesültek a hídvám alól. Végérvényesen az illetékfizetést 1907-ben törölték el.

Miután 1937-ben a Galagóban felépült híd méretében túlszárnyalta ezt a hidat, a *nagy* elnevezés nem tükrözte a valóságot. Ettől kezdve a mai Gyalogjáró híd régi hídként emlegették, hivatalosan pedig Közúti hídnak nevezték. A második világháború végén, 1944 októberében a visszavonuló német és magyar csapatok felrobbantották az Ung hídjait. A háború után a két városrész közötti összeköttetést (*mai helyzet szerint, a Volosin-szobor és az új színház között*) egy ideiglenes pontonhíd biztosította. Az újjáépítések megtervezésével az akkori ungvári német nemzetiségű építész, Schlesinger Jánost utasította az új szovjet vezetés. Megszabták, hogy a rendelkezésre álló építőanyagból kell gazdálkodnia. Ebből viszont az építész biztonságosan csupán egy gyalogoshidat tudott megtervezni. Az 1948-ban átadott, négy, vitorlást utánzó pilléren nyugvó híd azóta a város egyik jelképévé vált.

A Gyalogjáró hídon átkelve az egykori Újvárosba érkezünk. A hídfőtől lefelé haladva szép palotaszzerű épületek között jutunk a kiszélesedő, hosszan nyújtózó térre. Ez a Petőfi tér (*korábban: Fekete Sas tér, Sas tér, Masaryk tér, Kossuth tér, Sztálin tér, Újraegyesülés tér*). Valaha itt, a város környéki falvakba vezető utak kereszteződésében egy vásártér alakult ki. 1631-ben az írások említettek a folyón túl, az út mentén egy korcsmát. A vásár térhódításával minden bizonnyal később ebből egy nagyobb fogadó fejlődött ki. 1780-tól már a vásártér meghatározó épületét Fekete Sas (*Feketesas*) vendégfogadóként tartották számon. Idővel a fogadó lett a tér névadója.

A 19. században a tér keleti részén állt az adóhivatal épülete és a sóház. Ezek lebontása után, helyükön 1899-ben felépült a Pénzügyigazgatóság új, emeletes palotája. Ettől kezdve a historizmus szellemében épült, a helyszín törésvonalát követő Pénzügyi palota a tér meghatározó építészeti eleme lett. 1921-ben az épületre még egy emeletet és manzárd tetőteret építettek. A kis magyar világ idején az állam átadta a városnak, és városházaként funkcionált. Három év múlva a palota homlokzatát átalakították, ennek következményeként nyerte el mai jellegzetes külsejét. 1960-ig városházaként funkcionált, majd az épületben iskola nyílt, és a mai napig a 9-es számú középiskolának ad otthont.

A Pénzügyi palota felépülése megindította a tér teljes átépítését. A 19. és a 20. század fordulóján arculata teljesen megváltozott. Előbb 1904–06 között

Ezen az 1908-ban feladott képeslapon a hídon túl alighanem a Fekete Sas épülete látható. (A szerző gyűjteményéből)

elbontották a vendégfogadót. A fogadó helyét ma a tér közepén lévő park hídhöz közelebb eső részén kell keresnünk. Ezután a teret határoló palotaszerű bérházak épültek. Északnyugat felől, a hídfeljáró és a kiszélesedő tér törött vonalát követve, egyfajta összekapcsolásként 1910-ben felépült az akkori város legnagyobb bérháza – a Fried-palota. A háromszintes, rizalitokkal és attikákkal díszített főhomlokzatú, szecessziós stílusú épületen helyenként neobarokk jeleget is felfedezhetünk. A palota földszintjén üzletek sorakoztak, emeletein pedig bérlakások kaptak helyet. Átellenben, északkelet felől, ugyancsak követve a helyszín törött vonalát, 1914-ben egy másik szecessziós stílusú épület nőtt ki – a Sternberger-palota. Földszintjén éttermet, kávézót, sörcsarnokot, üzleteket alakítottak ki, az emeleti részekben pedig bérlakások voltak. A tér építészeti együttesén a századfordulós hangulat még ma is érezteti a hatását.

PETŐFI-EMLÉKEK UNGVÁRON

Mindez azonban 1847. július 11-én, amikor Petőfi Sándor útban kedveséhez, Szendrey Júliához a szatmári Erdődre, Ungváron, a Fekete Sasban megszállt, még egyáltalán nem volt érezhető. Ezek a paloták csak bő fél évszázad múlva épültek fel. Az akkor még perifériának számító, kövezetlen piactér, a vendégfogadó körüli rendezetlen környék inkább nyomasztóan hathatott egy idegen számára. Kerényi Frigyeshez írott úti leveleiben a költő erről így írt:

„Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart egészen lefelé a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros, stb., melyen fekszik Szatmár, Nagykálló, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülöm.

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Pizkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocsettába bukott, s most sárosan tántorog haza felé.”

Petőfi nem egy szívderítő képet mutat a városról. Igaz, amint olvashatjuk is, késő este érkezett Ungvárra, és aligha volt lehetősége a jobb parti városrész megtekintésére. Levelének keltezéséből az is kiderül, hogy még érkezésének estéjén papírra vetette gondolatait, másnap délelőtt pedig már útra is kelt.

Amikor a költő lelkes ungvári rajongói 1911-ben úgy döntöttek, hogy emléket állítanak Petőfi Sándornak, a Fekete Sas fogadót már lebontották. Ezért Petőfi emlékét a mai tér délnyugati oldalán, az egykori állami iskola épületének falán örökítették meg:

EZEN A TÉREN ÁLLOTT A FEKETESAS–VENDEGLŐ,
MELYBEN 1847. JÚLIUS 11–12-IKE KÖZÖTT ÉJJELE
PETŐFI SÁNDOR
MEGSZÁLLOTT.

EMELTE A GYÖNGYÖSY IRODALMI TÁRSASÁG 1911-BEN.

A Petőfi-emléktábla. (A szerző felvétele)

A táblát fekete márványból Edelstein Jenő kőfaragó készítette, a díszes keret, a lant és a kard pedig Petridesz János alkotása.

Az avatási ünnepségről az *Ung* című lap az 1911/43. számában így tudósított: „Gyönyörű, magasztos ünnepe volt a Gyöngyösy Irodalmi Társaságnak és vele együtt Ungvár közönségének. Hét–nyolc ezer ember állt a szép verőfényes őszi napon a Kossuth-téri áll. iskola előtt [...] Vasárnap d. e. 11 órákor folyt le az emléktábla leleplező-ünnepe, melyen társadalmunkból megjelentek:

Hidasi Sándor kir. tanfelügyelő, Matyaczko Tivadar kanonok, Dortsák Gyula áll. főreálisk. igazgató, Úsz Antal határszéli rendőrkapitány, Melles Gyula g. kath. tanítónőképző-int. igazgató, Margócsy Aladár ág. ev. lelkész, Pap János szakiskolai igazgató, Székely József m. kir. erdőtanácsos, Mocsáry Béla m. kir. adóhiv. pénztáros, Lám Sándor gyógyszerész, Weinberger Zsigmond, a keresk. és iparbank vezérigazgatója, Takács Miklós m. kir. főmérnök, dr. Guttmann Sándor ügyvéd, dr. Barta Vilmos orvos, Szentkereszty Tivadar kir. s. tanfelügyelő, Scholtz Lajos siketn. int. igazgató, Takács László áll. isk. igazgató, Gulácsy Ignác városi pénztáros, stb. Résztvettek továbbá a g. kath. theologia hallgatói, a főgimnázium, főreáliskola, áll. polgári leányiskola és agyagipari szakiskola növendékei csaknem valamennyi tanár vezetésével, továbbá az áll. iskolák tanítótestületei. Nagyon sok nő is volt az ünneplők közt.

Az ünnepet a Dalárda nyitotta meg a Himnusszal, a melyet Sándor Szilveszter karmester vezényelt.”

A Határszéli Újság pedig idézte az ünnepség fő szónokát, Ferenczy Zoltánt, a Petőfi Társaság alelnökét, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját, aki többek között ezt mondotta: „Hulljon le a lepel ez emléktábláról, melyen a legnagyobb és legnemesebb lélek neve tündöklök. Gondolatai és érzései legyenek örök példáink. Ha kell, tudjuk hangoztatni: "Ott essem el én a harc mezején..." hogy mondhassuk: a tettek vágya, a tettek mezeje mint vad patak folyjon rajtunk át. De nemcsak szóljunk, tegyünk valóban így is. Mert csak az méltó hozzá, ki egy lelkében ápolt magas eszményéért mindent áldozni kész.”

Ezt követően Deák Gyula, a Gyöngyösy Irodalmi Társaság titkára a táblát átadta az iskola igazgatójának, aki meleg szavakkal köszönte meg a emléktáblaállítást, és hitet tett az emlékjel hű őrzéséről. A koszorúzást követően az ünnepséget a Dalárda a Szózat elénekklésével fejezte be.

Az emléktábla az idők folyamán megkopott. Nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy a szovjet elnyomás alatt, 1972-ben az egyetem magyar diákjainak egy csoportja tanáruk, Fodó Sándor vezetésével az éj leple alatt megtisztítsa, és a betűket újrafesse. A rendszerváltás után, 1990-ben a táblát

a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Ungvári Járási Szervezete restauráltatta. Az épületben ma az Ungvári Gyermekek Művészeti Iskola kapott helyet. 1991-ben a művészeti iskola belorusz nemzetiségű igazgatója, Anatolij Donec aktív közreműködésével az intézményben Petőfi-emlékszoba nyílt. A szerény Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum létrejöttét több vállalat is szponzorálta. 2013-ban a múzeum egy lelkes budapesti műgyűjtő ajándékként egy 1896-ban Ungváron készült kerámia Petőfi-mellszoborral, M. Bíró Ferenc alkotásával gazdagodott.

A tér közepén cseh időben, 1928-ban (*a köztársaság 10. évfordulójára*) T. G. Masaryknak emeltek szobrot. Mondics Ilona (1902–1975, szül.: *Sinali Ilona, szlávos neve: Olena*) 3 m-es bronz alkotását 4 m-es talapzatra állították. A szobor felirata kétnyelvű volt: *Masaryk–Macapuk* 1928. Bár nem tartozik a témánkhoz, de nem állhatjuk meg, hogy néhány részletet ne idézzünk a szoboravatóról. A *Prágai Magyar Hírlap* az 1928. október 31-i számában így számolt be az eseményről: „Vasárnap reggel a katonaság végtelen sora vonult fel. Lovakkal és ágyukkal, teljes harci fegyverzetben. A feldiszitett Masaryk-szobor körül a hivatalos világ foglalt helyet. [...] Az ünnepséget a katonai zenekar nyitotta meg. Utána a ruszin, cseh, magyar és szlovák beszédek következtek. A magyar beszédre nehezen akadt vállalkozó. A kérdést legszerencsésebben egyházi férfiak révén oldották meg, amennyiben a színházi ünnepségen Horny Oszkár r. kat. hittanár, a szobornál pedig Margócsy Aladár ev. főesperes tartott magyar nyelvű beszédet. Javában folyt az ünnepség, mikor felharsant a tüzoltók tűzjelző trombitája. Ugyanakkor a vár tetején hatalmas füstfelhő jelezte a vész helyét. A tömegben természetesen izgalom futott át. A diszörséget álló tüzoltók egy része azonnal autóba ült és a tűz színhelyére rohant. Csakhamar köztudomásúvá lett, hogy a gör. kat. tanítóképző ég. [...]

A kárvallottak pedig ezalatt hivatalból kirendelve álltak a szobor körül a kétszáztagú énekkarral énekelve a cseh, a szlovák és ruszin himnuszokat, miközben négyszáz galamb repült föl a levegőbe. És a Masaryk bronzszobráról lehullott a fehér lepel...”

10 év múlva, 1938 októberében a csehek már a magyarlakta területek kiűritését végezték. Leszerelték Ungváron a Masaryk-szobrot, és elszállították. Csupán a talapzat maradt a helyén. A szobor talapzatát a magyar városvezetés 1941. szeptember 20-án távolíttatta el. A szobor később Nagymihályba, Pozsonyba vándorolt, és aztán 1948-ban Hranice na Morave városában állították fel. Azonban onnan 1963-ban a szocialista hatalom is eltávolította. Az 1968-as forradalom idején a lakosság újra felállította. A kommunista hatalomnak

szúrta a szemét az emberek körében tiszteletnek örvendő szobor, ezért végül 1974-ben végleg eltávolították és beolvasztották. A szobrásznő nem érte meg ezt a szomorú napot, néhány hónappal korábban halt meg.

A Masaryk-szobor helyén a szovjet uralom kezdetén J. V. Sztálin szobrát állították fel. 1956-ban, kultuszának betiltásakor, az elmondások szerint, egy éjszaka ezt is eltávolították.

Ma a tér közepén, a parkban Petőfi Sándor szobra áll. A szobor históriája nem hétköznapi.

A milánói Abrosiana egyházi könyvtár vezetése úgy döntött, hogy a könyvtár belső udvarának árkádjai alatt, a Cortile degli Spiriti Magni-ként (*A Nagy Szellemek Udvara, a Halhatatlanok Csarnoka*) közismert szoborkertben a világ nagy gondolkodói között felállítják egy magyar szellemi óriás szobrát is. Ezzel kapcsolatban a könyvtár vezetője, Monsignore Giovanni Galbiati a *Pesti Hírlap* milánói tudósítójának adott nyilatkozatot (lásd *Pesti Hírlap* 1938. 01. 30.). Ebből kiderül, hogy 1937-ben hivatalosan fordultak a magyar kormányhoz. A személy kiválasztását rábízták az illetékes magyar hivatalos körökre. A magyar hatóságoknál eleinte négy név merült fel: Szent István, Mátyás király, Pázmány Péter és Petőfi Sándor. Végül Petőfire esett a választás, akinek versei olasz földön is népszerűek voltak.

Az ominózus Petőfi-szobor létrejöttével kapcsolatban alapos kutatómunka után Bánóczi Zsuzsa: *A milánói Petőfi-szobrok történetéhez* című tanulmányában (lásd *Ars Hungarica* 2000/1. szám) öntött tiszta vizet a pohárba. A szobor megformálására a kulturális kormányzat Pásztor János szobrászt kérte fel. Az elkészült alkotásról azonban a háborús helyzet – a bronzhiány – miatt nem készülhetett bronzöntvény. Szegény ember vízzel főz alapon, 1943-ban elkészült egy alumíniumöntvény. Úgy tervezték, hogy bevonják bronzsal, de végül ez is elmaradt. Így a háborús idők alatt a szoborállításból semmi sem lett. Az elkészült alumíniumöntvényű Petőfi-szobrot jóval később, 1961. március 8-án Nagymágocs községben avatták fel. Ma is itt látható.

A háború után a milánói könyvtár a szobor ügyében újra a magyar kormányhoz fordult. A kultuszminisztérium nem tartotta méltónak a korábbi alkotást, ezért egy újabb szobor megformálásával 1948-ban Ferenczy Bénit bízta meg. Ferenczy 1949-ben elkészült életnagyságú alkotását a politikai változások utáni új hatalom azonban nem tartotta alkalmasnak, úgy vélték, a szobor „nem fejezi ki Petőfi nagyságát”. A szobrász további munkáját nem támogatták, és kiállítani sem engedték. A már elkészült gipszváltozatot a Szépművészeti Múzeum raktárába száműzték, Ferenczyt pedig elbocsátották a Képzőművészeti Főiskoláról.

Pásztor János Petőfi-szobra (Szépművészet 1943/7.) és Ferenczy Béni Petőfi-szobra Gyulán. (A szerző felvétele)

A szobor később, 1955-ben Hatvany Lajos jóvoltából került újra reflektorfénybe. Hatvany ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy az *Így élt Petőfi* című könyvének a borítójára Ferenczy alkotásáról készült fénykép kerüljön. Ugyanabban az évben, a Műcsarnokban, a VI. Magyar Képzőművészeti Kiállításon az eredetit is láthatta a nagyközönség. A szobor rehabilitálásának fontos ösztönzője lett egy másik esemény is. Ekkor került elő a költőről készült dagerrotíпия, amelyen Petőfi arcvonásai meglepő hasonlóságot mutatnak Ferenczy szobrával.

1957-ben az állam megvásárolta a szobrot az újonnan alapított Nemzeti Galéria részére, majd 1958-ban kiállították a Petőfi Irodalmi Múzeumban. 1959-ben elkészült róla az első két bronzöntvény. Az egyik bronzöntvényt Gyula városában 1960. március 15-én avatták fel. Ferenczy Petőfije így lett köztéri szobor. A másik bronzöntvénypéldány pedig a Károlyi Palotában maradt. Ezt jóval később, csupán 2003-ban avatták fel a palota kertjében.

A szobor harmadik bronz példányát 1973. március 28-án, a költő születésének 150. évfordulóján, 36 év várakozás után az Ambrosiana könyvtár udvarán, Gothe és Dante között, az oly sokáig üresen álló talapzaton ünnepélyesen felavatták. Így Ferenczy Béni alkotása ma itt, a világ géniuszai között hirdeti a magyar szellemi élet elismertségét.

Közel három hónap múlva, 1973. június 13-án a Ferenczy Petőfijének negyedik bronzöntvényét Ecuador fővárosában, Quitoban, egy parkban állították fel.

A szobor ötödik bronzba öntött változata Ungvárra került. Az eredeti gipszminta időközben megsemmisült, ezért az újabb öntés a Petőfi Irodalmi Múzeumban lévő bronz példány alapján készült.

A Dayka-szobor kapcsán már említett Méhes László Mátyás, a KMKSZ Ungvári Szervezetének alelnöke javaslatára a szobornak a korábbi Masaryk-majd Sztálin-szobrok helyét szentelték ki. Mivel a művész kikötése az volt, hogy nem helyezhetik magas talapzatra, ezért betartották ezt az elvárást. Felállításának kivitelezése Méhes Lászlónak köszönhető. Személyes közlése alapján tudjuk, hogy a Petőfi-szobor talapzatát a Sztálin-szobor talapzatának maradványain építették fel. 1990. szeptember 29-én az ungvári magyarság színpompás avatóünnepséget szervezett. A nemzet költőjének bronzmását Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke és Leonyid Kravcsuk, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke avatta fel.

Az avatáson készült felvételen a mikrofonnál Dupka György. (Méhes László Mátyás gyűjteményéből)

A szobor ellen sajnos több ízben is történt atrocitás. Egy részük vandalizmusnak tekinthető, azonban voltak magyarelles indíttatásúak is. 2009. március 15-re virradóra ismeretlenek fehér festékekkel öntötték le Petőfi szobrát. Ez valószínűsíthetően politikai indíttatású atrocitás volt. Annak ellenére, hogy a megye vezetése komolyan hozzálátott az ügy felderítéséhez, a tetteseket nem sikerült kézre keríteni.

A szobrot és környékét rendőri megfigyelés alá vonták. Ennek ellenére 2011 áprilisában a szobor kardját lefűrészelték és elvitték, majd alig állították helyre a szobrot, ugyanezen év szeptemberében azt újra letörték. A tetteseket, az ittas, randalírozó fiatalokat mindkét esetben elfogták.

2012-ben az ungvári magyar főkonzulátus támogatásával a polgármesteri hivatal térfigyelő kamerákat szereltetett fel a szobor körül.

A Petőfi-szobor. Balról az eredeti állapotában 2008-ban, jobbról a kardjától megfosztva 2016-ban. (A szerző felvételei)

A Petőfi-szobor 2015-ös esztendőjétől kezdődő hányattatásairól Buhajla József, korábbi ungvári főkonzul személyes közléséből kaptunk információt, amit neki ezúton is megköszönünk. 2015. augusztus 19-én éjszaka újra letörték a szobor szablyáját. Ekkor a kelet-ukrajnai származású tettes – akit a rendőrök nagyon gyorsan elfogtak – célja színesfémtolvajlás volt. Ezután,

megelőzendő a véletlenszerű rongálást, a szobrot virágágyással vették körül, a bronzkardot pedig belsejében acélmerevítéssel tették erősebbé.

2015 őszén egy ifjú pár „selfit” szeretett volna készíteni úgy, hogy a hölgy a kardon ül, de sajnos a kard ismét letört. A rongálást rövid időn belül helyreállították.

2016. július 9-én a szobrot újabb bántalmazás érte. Ismeretlen tettes vagy tettesek megrongálták és letörték a Petőfi-szobor szablyáját. A főkonzulátus megtette a szükséges lépéseket, a KMKSZ pedig feljelentést tett. Sajnálatos módon ismét színesfémtolvajlás volt az ok. Augusztus 13-án, az Ungvári Magyar Főkonzulátus megnyitásának 25. évfordulójára rendezett ünnepségen Hennagyij Moszkal, Kárpátalja kormányzója a megtalált kardot átadta Buhajla József főkonzulnak.

Ezután a főkonzulátus megbízásából Kolodko Mihály szobrászművész a szobor kardján kisebb változtatást hajtott végre. A kard ívének minimális megváltoztatásával, annak végét egy 20–30 mm-es bronz távtartóval a szobor csizmarészének szélénél egy belső acélszerkezethez rögzítette. A változtatás a szobor kinézetén csak minimális változást jelent, és nem rontja a művészi összehatást. A kardot ezután már csak fémipari vágószerszámok segítségével lehet eltávolítani.

2017 novemberében ismeretlen tettes vagy tettesek koszos, szakadt pulóvert húztak a szoboralakra. A szoborgyalázásról november 15-én Ivan Danacko ungvári civil aktivista fényképet töltött fel az egyik internetes közösségi oldalra. A csúfos öltözeteket hamar eltávolították, és hála Istennek ezúttal az alkotás sérülést nem szenvedett.

A városháza által működtetett korábbi térfigyelő kamerarendszer sajnos nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért a főkonzulátus úgy döntött, hogy a szobor 24 órás megfigyelésének biztosítására a jelenlegi mellett saját kezelésben lévő kamerákat is üzemeltet. Reméljük, hogy a technikai változtatások elérték a céljukat. A tanulmány írásának idejéig újabb rongálás nem történt.

RADVÁNCI MAGYAR EMLÉKJELEK

A városmagtól délkeletre jött létre egykor Radvánc község (*Radvan-ka*). A település első írásos említése a 13. századból származik. A magyar helységnévtár adatai szerint Radvánc 1940 júniusában egyesült Ungvárral. Ám az idősebb helyi lakosok ezt valamilyen oknál fogva cáfolják, állításuk szerint ez a gyakorlatban csak a szovjet korszak elején valósult meg, sőt, a település egyes részeit csak az 1980-as években csatolták a városhoz.

1896-ban Radvánc méltóképpen megünnepelte a millenniumot, 28 emlékfát ültettek el, és június 21-én nagy ünnepséget rendeztek. Az ünnepség résztvevői a görögkatolikus szentmise után a községháza elé vonultak, ahol ünnepi szónoklatokat követően mozsárágyúlövések és heves éljenzések közepette lehullt a lepel a községháza falán elhelyezett emléktábláról. A vörös márványtáblán a következő szöveg volt olvasható:

MAGYAR! SZERESD AZ ISTENT, A KIRÁLYT, ÉS A HAZÁT,
 HOGY ÉLHESS MÉG EGY MÁSIK ÉVEZREDEEN ÁT!
 EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT ÁLLÍTOTTA
 1896-BAN
 I. FERENC JÓZSEF
 APOST. KIRÁLY URALKODÁSA ALATT
 MAGYARORSZÁG EZREDÉVES FENNÁLLÁSA
 EMLÉKÉRE
 RADVÁNCZ KÖZSÉG HAZAFIAS KEGYELETE.

A tábla hollétéről sajnos nincs információnk.

1927-ben nyílt meg a Radvánc szellemi életének otthont adó Olvasó Kör épülete. Az elhanyagolt állapotban lévő épület faláról az utóbbi időkben tűnt el az avatás kétnyelvű emléktáblája.

Radvánc temetődombjára is érdemes ellátogatni. A kőlépcsősor közelében áll egy első világháborús emlékmű. A faragott kövekből épített emlékmű középső része négyzetes alapú csonka gúla. Ennek homlokzati oldalán magyar nyelvű táblán örökítették meg a 12 radvánci honvédáldozat nevét. A két oldallapon szintén voltak márványtáblák, melyek szövegét a szovjet korszakban olvashatatlanná tették. Az emlékmű kiegészítője 12 jelképes kisméretű, kereszttel, rohamsisakkal ellátott műkő sír volt. Ezek mára nem maradtak fenn. Viszont az emlékművet és tábláját 2017-ben szépen felújították.

Mellette egy kőkereszt áll. Ez az 1950-es évekig a városrész központjának ékesége volt. A temetődomb még egy nevezetességet rejtett. A kőlépcsőkön feljutva, a bányató mellett, egy gránittömb szélén találjuk az egykori római katolikus templom romjait. Az 1970-es években még állt az épület, de később fokozatosan romossá vált. Ezután a késő gótikus istenházát életveszélyesnek nyilvánították és bezárták. Ma már csak a falak maradványa, a kapuzat és az ablakok nyílásai idézik egykorvolt nimbuszát. Amint azt korábbi számunkban említettük, 1909-ben ide hozták át a Kis-Ung hídjára mellől a lecserélt Nepomuki Szent János-szobrot. Ma sajnos a szép szobor fej nélkül, a talapzat mellett ledöntve, búsán várja sorsának alakulását.

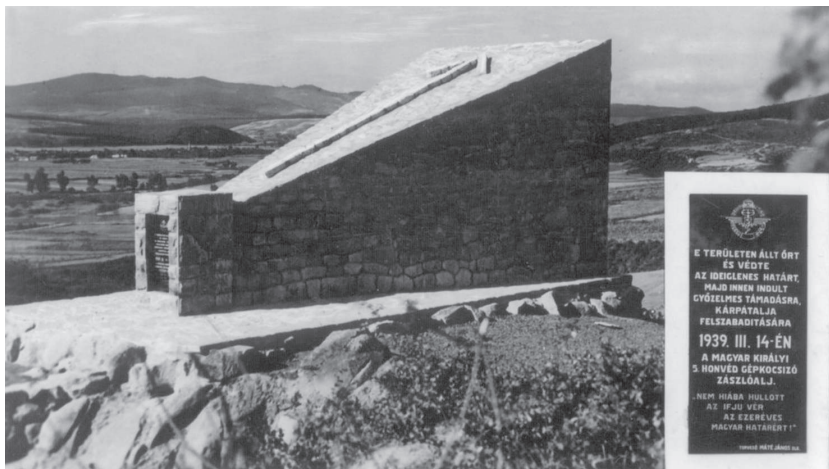

A radvanci kőkereszt, az I. világháborús emlékmű, valamint annak főtáblája (a szerző felvételei)

Radváncon nem csak az első világháborúnak állítottak emléket. A falu határában 1939. augusztus 6-án Kárpátalja felszabadításának szenteltek emlékművet. Az avatásról még aznap az MTI számolt be: „Az emlékmű ünnepélyes felavatására vasárnap Radvanc község zászlódiszt öltött. Az ünnepségre kivonult a község apraja-nagyja, igen sokan vettek részt az ünnepségen Ungvár város vezetői és Ungvármegye vezetői közül is. Az 5. gépkocsizó zászlóalj szakaszai az emlékmű melletti völgyben sorakoztak fel. A hegytetőn az emlékmű mellett felállított tábori oltárnál Szvoboda Ferenc apostoli kormányzó mondott tábori szentmisét, majd megáldotta az emlékművet. Azután Ruszinko Miklós görögkatolikus esperes és Ruszka Zsigmond református lelkész áldotta meg az emlékművet és mondott imát, majd Köszörű Károly az ungvári járás főszolgabírája mondott ünnepi beszédet. [...] Vitéz Latorczay Lőrinc őrnagy az 5. gépkocsizó zászlóalj parancsnoka kiosztotta ezután hős katonái között a kormányzó kitüntetéseit. [...] A kitüntetések felűzése után Latorczay Lőrinc őrnagy átadta az emlékművet Radvanc község előljáróságának, amelynek nevében Szvetlovics József községi bíró mondott beszédet. Hangoztatta, hogy ez az emlékmű zarándokhelye lesz a radvanci magyarságnak és ezelőtt az emlékmű előtt fogják leróni hálájukat a húszéves rabság alól való felszabadításukért.”

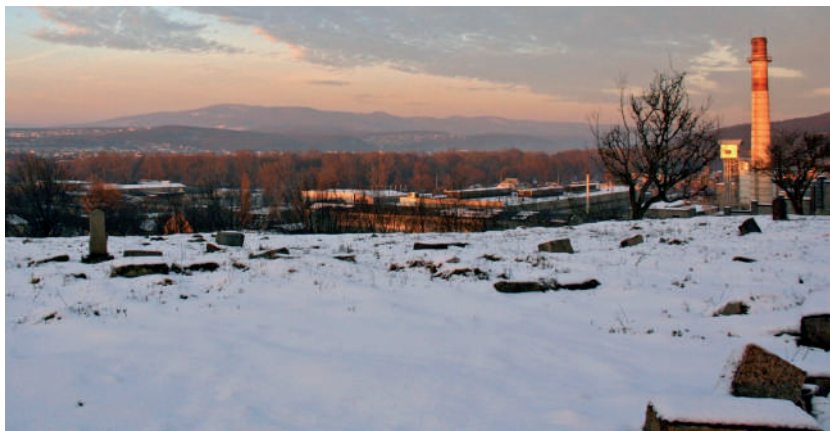
A fekvő gúla alakú kötömb-emlékmű szélesebb részének tetején nyíl mutatott a Kárpátokban húzódó ezeréves határ felé, abba az irányba, amerre indultak a honvédek. A tömb keskenyebb részének oldalán pedig beszédes, fekete márványtábla hirdette:

E TERÜLETEN ÁLLT ŐRT ÉS VÉDTE AZ IDEIGLENES HATÁRT,
MAJD INNEN INDULT GYŐZELMES TÁMADÁSRA
KÁRPÁTALJA FELSZABADÍTÁSÁRA
1939. MÁRCIUS 14-ÉN A M. KIR. 5. GÉPKOCSIZÓ ZÁSZLÓALJ.
NEM HIÁBA HULLOTT AZ IFJÚ VÉR AZ EZERÉVES MAGYAR HATÁRÉRT.

Korabeli képeslap (a szerző gyűjteményéből)

Az emlékmű mára nem maradt fenn. Helyszínét a bányató szélén kell keresnünk, a távoli hegyek vonalához viszonyítva lehet beazonosítani.

A radvanci Felszabadítási Emlékmű feltételezett helye (Baranyi Elek felvétele)

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

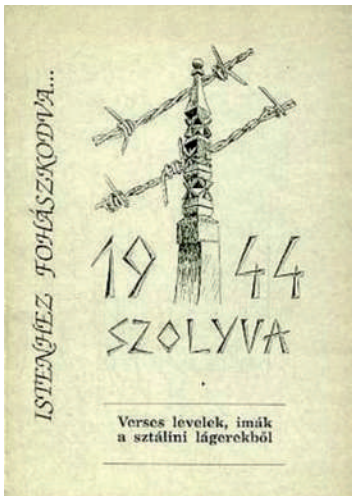
TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULAG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA (ADATTÁRA), 1944–1970

IX. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

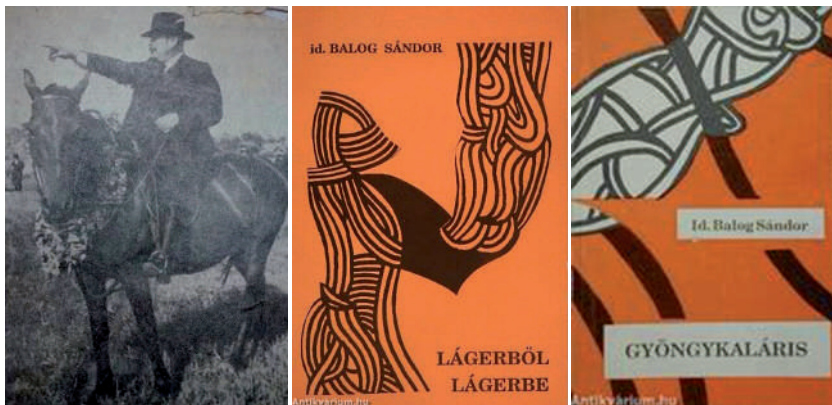
10.3 A KÁRPÁTALJAI ÉRTELMISÉG KÉPVISELŐI A VÁDLOTTAK PADJÁN

A Kárpátaljai Megyei Bíróság több magyar hazafit elítélt, akik később jeles személyiségként váltak ismertté. Közük többen lágerversekben, lágernaplóban örökítették meg rabságuk kíneserves éveit. Abban az időben keletkezett gondolataikat, illetve a lágerírásokat azóta könyvalakban is kiadtuk, az interneten is mindenki számára elérhetővé tettük.¹

¹ Istenhez fohászkodva... <http://mek.oszk.hu/23600/23644/23644.pdf>; Uram... segíts haza minket..! <https://mek.oszk.hu/13800/13830/>

Balog Sándor (Nagydobrony, 1894.07.07. – Beregszász, 1958.11.03.) szemyei kántortanítót, a *Magyar Gazda* c. lap főszerkesztőjét, a Tiszaháti Magyar Bolt egyik vezető emberét, a szemyei Gyöngykaláris énekkar megalapítóját, aki *A szemyei Gyöngykaláris emlékkönyve* című gyűjtemény szerzőjeként és karvezetőként hatalmas színpadi sikereket ért el Kárpátalján a 30-as években, – a helyi kommunisták kezdeményezésére – Beregszászi lakhelyén letartóztatták, 1947-ben perbe fogták, mondvacsinált „bűnökre” hivatkozva, 1947. július 31-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 8 évi Gulág-rabságra ítélte². A vád: „a szovjet nép ellensége”. *„Előbb Beregszászban, majd Ungváron tartották fogva. Ungvárról Szernyére háromszor vitték el, hogy a falu minden lakóját kihallgatva bizonyítékot találjanak ellene, de egy tanú sem akadt. Hogy el tudják ítélni, felbéreltek egy Johanics Aurél nevű embert, akinek vádjai alapján mondták ki a büntetés mértékét. A sors iróniája, hogy a vádló fia később a vádlott fiát tanította az iskolában. (...) Ungvárról a Mordvin ASZSZK-ba vitték, Voronyesztől 350 km-re. Hosszú ideig nem volt róla hír; mert a politikai elítéltek számára nem engedélyezték a levélírást. A későbbiekben mégis engedélyezett levelek pedig erős cenzúra alatt haladtak át. A lágerélet gyötrelmeit nem lehetett megírni, de ő mégis verses formában örököltette meg, amelyeket Simon Zsigmond asztélyi református lelkész jegyzett le és hozott haza, mert id. Balog Sándor betegsége miatt írni már nem tudott”³*

Balog Sándor. (A szerző gyűjtése.)

² RIZO, I. 2003. 170.

³ ORBÁN MELINDA: A szemyei Gyöngykaláris tevékenységéről, avagy anekdota Balog Sándor életéről. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Előadás.

<https://rozvanyi.wixsite.com/rozvanyi/post/gy%C3%B6ngykal%C3%A1ris%20beresz%C3%A1l-szisz%C3%A9l-jegyzetek-6>

A kirótt büntetését teljes egészében letöltötte, a Mordvin ASZSZK-beli GULAG-okon raboskodott. 1951-ben megrokknanva szabadult. 1958. november 3-án temették el a beregszászi református temetőben. 1992-ben rehabilitálták. Szernye hálás népe 1991. június 17-én emlékművet állított a helyi magyar iskola kertjében, így örökítve meg Balog Sándor református kántortanítónak, a falu szellemi napszámosának emlékezetét.

Nagy Zoltán Mihály Balog Sándor lágerverseit, életútját 1989-ben a beregszászi emlékkonferencián először mutatta be. Közlésre verseit fia, **iff. Balog Sándor** ajánlotta fel.⁴

Balog Sándor szernyei emlékműve. A szerző gyűjtése.

Ismertté vált, hogy **Balogh Sándor** fejben írta rigmusait; *Kemény, konok ember* című költeményében olvashatjuk:

„Gondolatban írok, /Az őr idelásson?! / Emlékezetemben / Tartom az írásom.

⁴ ID. BALOG SÁNDOR: *Lágerből lágerbe*. Versek, fohászok, rigmusok. – Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

//Ilyent nem pipált még/Ez az emberöltő; /Megíratlan versét/ Emlékezi a költő.”⁵

Nagy Zoltán Mihály szerint „A lágerélet körülményeit, a foglyok szenvedéseit keserű iróniával, ugyanakkor megrázó drámaisággal ábrázolja Balog Sándor a *Más táborba...* kezdetű versben. Teljes egészében idézem:

„Más táborba visznek innét./ Mennyi élmény! Nem is hinnéd. / Itt a tetű majd megevett. / Ott majd bolha lesz ehelyett.

//Poloska meg? Én Istenem! / Itt talán a fán is terem. / Csak a kenyér meg az étel / kevés mindig, nincs kivétel.

//A Golgota útját járom / E borzalmas rabvásáron. / Óh, Istenem, hová legyek? / Vár már a „rév”... Megyek-megyek.”

Nincs most lehetőségem, hogy Balog Sándor verseinek ismertetését folytassam, bár több mint valószínű, hogy ő hagyta ránk a legtöbb és leg-színvonalasabb lágerverseket.”⁶

Fejben írt verseket a kolimai lágerben az ungvári **Fedák László** (Ungvár, 1911.09.15. – Ungvár, 1991.10.20.) labdarúgó, edző, többszörös kelet-szlovákiai és országos szlovák bajnok, sportújságíró és sportvezető, helytörténész, lágerköltő.

Fedák László. A szerző gyűjtése.

⁵ BALOGH SÁNDOR: *Kemény, konok ember...* In: Istenhez fohászkodva, 1992, 47.

⁶ *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt* (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Közreadta: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1993. 233-234. <https://mek.oszk.hu/23600/23609/23609.pdf>

Ő is a koncepciók perék áldozata. 1945–1946-ban a Kárpátaljai Megyei Testnevelési és Sportbizottság elnöke. Koholt vádak alapján 1946 decemberében letartóztatták, 1948. december 18-án a Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évi javítómunkára ítélte. Kolimára, az 5. sz. GULAG-táborba került,⁷ amely az oroszországi Magadán megyében terült el. A huszszovai politikai természetű engedmények idején, 1955. november 25-én, 7 évi kemény fogság után kiszabadulhatott, és ezt követően egészen a nyugdíjazásáig több éven keresztül az Ungvári Szpartak utánpótláscsapatát irányította (1956–1971). Később vált ismertté, hogy 1948–1955 között keletkezett lágerversseit évtizedeken keresztül emlékeztetésében őrizte, csak néhány évvel halála előtt, 1988-ban vetette őket papírra és juttatta el gyűjteményünk részére.⁸ 1992. február 20-án rehabilitálták.

Az ungvári **Fedák László** közel 30 verset írt fejben, a tőle lejegyzett *Kolimai magyar lágervers*ekből egy ciklust 1988-ban a szegedi *Küzdőtér*⁹ és 1989-ben a *Kortárs*¹⁰ is leköszölt. Ezek közül ismertté vált *A kolimai magyar rabok hitvallása*:

„Nem félünk a szenvedéstől, / Nem félünk a kínzástól, / Nem félünk a börtönöktől, / Nem félünk a haláltól.

//Attól félünk, hogy rabságba / Éljük le életünket, / Hogy szép hazánk, Magyarország / Rákosinak rabja lesz.

// Adjál nekünk, jó istenünk, / Annyi erőt, kitartást, / Hogy hazánkat, nemzetünket / tegyük újból szabaddá.” (1950.)¹¹

A lágervers-krónikás nyíltan megnevezte, megátkozta az elvesztésükért felelős „gonosz szellemet”. Részlet *Sztálin arcképe* című írásából (Kolima, 1952):

„Te vagy, te vagy, Sztálin Jóska, / A gaz postarabló, / Véreskezű tömeggyilkos, /Hóhér, gyújtogató. (...)

//Ott lógsz majd a Vörös téren, / Tested a szél himbálja, / Nem lesz ember a földtekén, / Aki téged sajnálna.”¹²

Balladában énekelte meg Nagy Jóska halálát:

„Sír az erdő, zúg a tajga, / Haldoklik egy rab magyar, / Sebe vérzik, arca sápadt, / Nem megy többé már haza. // (...) Itt alussza álmát / A vad Kolimán.”¹³

⁷ https://rue.wikipedia.org/wiki/Басиль_Федак

⁸ FEDÁK LÁSZLÓTÓL egy versgyűjtemény napvilágot látott a következő kötetben: *Istenhez fohászkodva... 1944, Szólvya*. Verses levelek, imák.... Szerk. DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár - Budapest, 1992.

⁹ *Küzdőtér*; a JATE Galiba Kör Társadalomtudományi kiadványa 1988. 2. sz. 45., 106.

¹⁰ *Kortárs* 1989. 7. sz. 117.

¹¹ *Istenhez fohászkodva... Verses levelek, imák, a sztálini lágerekből 1944–1957*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1992, 44–45. A továbbiakban: *Istenhez fohászkodva...*

¹² *Istenhez fohászkodva...*, 50.

¹³ *Istenhez fohászkodva...*, 52–53.

A benei **Horváth Simon**¹⁴ (1899) presbitert, földművest kolhozellenes agitációért 1949. augusztus 8-án 25 évre ítélték. Másodszor került Sztálin büntető-lágerébe. Először fiával, **Horváth Lászlóval** a 4. Ukrán Front katonai tanácsa 0036. sz. rendelete alapján 1944. november 18-án a szolvyvai 2. sz. gyűjtőtáborba került, onnan más lágerekbe hurcolták. A rabság borzalmait mindketten szerencsésen túléltek.

A lágerben egy kötetre való lágerverset, verses levelet írt, amely a későbbiekben kiadásra került.¹⁵ A 25 évre ítélt benei Horváth Simon a parasztember tömör bölcsességével fogalmazta meg egyik verses levelében a rab fohásztát:

„Mint virrasztó a hajnalhasadásra, / Úgy vágyok, várok a szabadulás-ra.”¹⁶ (Herszon, 1954.) Ő és sok ezer kárpátaljai fogoly csak az 1955-ben meghirdetett amnesztia idején szabadult.

Vadnay András¹⁷ (1923) beregszászi hivatalnokot, levéltárost 1947 szeptemberében egy ötperces beszélgetésre vitte el a politikai rendőrség. Az öt percből nyolc év lett, mert a Kárpátaljai Területi Bíróság 54/10. sz. paragrafusa értelmében szovjetellenes propagandáért 1947. december 16-án

¹⁴ RIZO, I. 2003. 280.

¹⁵ Fiával kiadott közös kötet: Horváth László: *Élet a halál árnyékában* és Horváth Simon: *Sötét ég alatt*. Intermix Kiadó, 2004.

¹⁶ HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt*. Lágerversetek, verses levelek. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004, 118.

¹⁷ RIZO, I. 2003. 236.

nyolc évre ítélte el. Büntetésének letöltését Nyugat-Szibériában kezdte el és Komiföldön fejezte be. 1954 végén szabadult. Rehabilitálták. A lágerben megfogalmazott verses leveleit lánya, **Turányiné Vadnay Katalin** őrizte meg, és 1989-ben adta át közlésre¹⁸. Édesapja *Verses levél kislányaimnak* című írásában (1950) olvashatjuk az alábbiakat:

„És bűnöm volt még szókimondó igazságos érzetem, / A 'háromnapos munka' érthetetlen, nagyon fájó végzete. / Számon mertem kérni sok ezer testvérem s apám halálát, / Bírálni az istenített Sztálin embertelen hibáját.”¹⁹

A személyesen átélt fogolyélet szomorú emlékeit, szenvedéstörténeteit utólag, már itthoni környezetben sokan írásos visszaemlékezésekben foglalták össze, mint **Mandrik Erzsébet**²⁰, **Mészáros Sándorné**²¹ és mások. Ennek ma már jelentős irodalma van Kárpátalján is. Megjegyzem, 1990 után nyílt lehetőség a szovjet lágerrek valós borzalmait bemutató naplók megjelentetésére.

A viski **Mandrik Erzsébetet** (1931), egy szovjet határőr tiszt által otthonában megerőszakolt parasztlányt, 15 évesen tartóztatták le és fogták koncepciós perbe. Előzménye: 1944. február 6-án egy **Mandrik József** gazdálkodó portájára betérő részeg szovjet határőrtiszt emberi mivoltából kivetközve megerőszakolta az akkor pár nap híján 15 éves kislányt. A segélykiáltásokra berohanó édesapa, **Mandrik József** – látva a gyalázatos tettet – heves felindultságában pusztá kézzel végzett az egyenruhát viselő liliomtipróval. A következmény: az ügyből az NKVD politikai gyilkosságot kreált. A román határon keresztül Erdélybe menekült apa távollétében annak családtagjain álltak bosszút, így elsősorban **Mandrik Erzsébeten**, aki a bűncselekmény tényleges áldozata volt. Az USZSZK BT hírhedt 54-es és a Szovjetunió 58. §-a alapján, azaz államellenes cselekmény elkövetésének vádjával Huszton ítélte el a járási bíróság: 5 év fegyház, 5 év kényszermunka, örökös száműzetés. A család házáat, vagyonát elkobozták. Testvéreit: **Mandrik Józsefet**, **Mandrik Gyulát**, **Mandrik Sándort** szintén meghurcolták. Nagyanyját öt évre, nagyapját tíz évre ítélték el. Az utóbbi a munkácsi várbörtönben elmebeteg lett. Apját, **Mandrik Józsefet** távollétében szintén 25 évre ítélték. De perbe fogták és leültették két közeli szomszédját is, akik tudtak az ügyről.

¹⁸ VADNAY ANDRÁSTÓL egy gyűjtemény napvilágot látott a következő kötetben: Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva. Verses levelek, imák.... Szerk. DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

¹⁹ Istenhez fohászkodva..., 46.

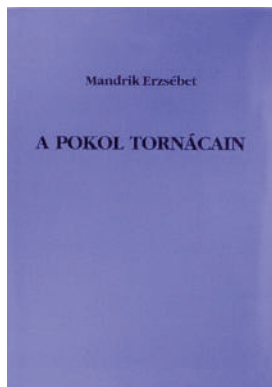
²⁰ MANDRIK ERZSÉBET. *A pokol bugyraiban* (Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben). Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 79. Ungvár–Budapest, 1996., 104 oldal.

²¹ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a GULÁGOKON*. (Emlékirat), Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2000.

A viski lány 1956-ban szabadult, 132 hónapot raboskodott egy olyan bűnért, amit soha nem követett el. A börtönben született fiúgyermekével engedték haza. Sokáig alkalmi munkákból élt. 1964-ben férjhez ment a mátyalfai **Riskó Károlyhoz**, majd Beregszászban talált otthonra. Fia is megnősült, öt gyereke született. A családi tragédiáról, meghurcoltatásairól, lágeréveiről 50 év múltán tett vallomást kiadott emlékiratában, amely megrendítő olvasmány. Civilizált ember számára iszonyatos, elfogadhatatlan borzalmak naplója. 1997-ben jelent meg.²²

2000-ben **Gortvay Erzsébet** irodalomtörténész, a MÉKK társelnöke és e sorok írójának támogatásával felterjesztették **Elnöki aranyéremre**, amit **Göncz Árpádtól**, a Magyar Köztársaság elnökétől meg is kapott. Csak ezt követően fogadta el kárpótlási kérelmét az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal.

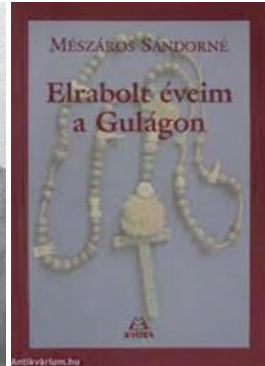
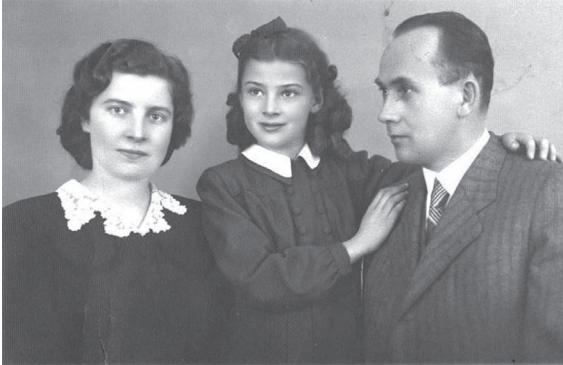
Gyakori szereplője volt a magyar rádió és televízió műsorainak. *A pokol bugyraiban*²³ címmel a Dunatáj Alapítvány támogatásával **Komáromy-Poros László** rendező-operatőr dokumentumfilmet készített életútjáról. Visszaemlékezései különböző periodikákban jelentek meg. 2004 körül bekövetkezett haláláig Beregszászban élt családja körében.

Mészáros Sándorné Georgina (1909) ungvári tanítót 1947. december 15-én ítélték el, aki a korábban elítélt **Mészáros Sándor** perecsenyi főerdész felesége, a meghurcolt **Murányi Miklós** görögkatolikus apostoli vikárius, püspöki irodaigazgató testvére volt. Ungváron tartóztatták le koholt vádak alapján. Azzal vádolták, hogy férjével együtt szovjet partizánokat juttatott a Horthy-korszakban csendőrkézre.

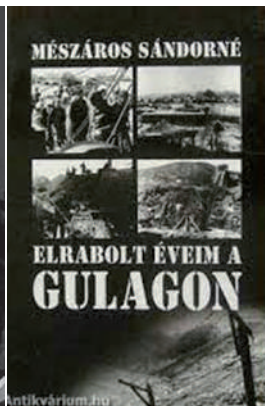
²² MANDRIK ERZSÉBET. A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997.

²³ A napló második része, amely a család történetével foglalkozik, szintén kiadásra került: *A pokol tornácain*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 172. Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2007.

Mészáros Sándorné családja körében. A szerző gyűjtése.

Továbbá a szovjethatalmat gyalázó kijelentéseket használt néptanítóként saját munkakörében. A Murmanszk környéki lágerekben húzott le kemény éveket. Egy ideig a szovjet kémelhárítás markaiba, majd a GULAG-ra került **Karig Sára** (Baja, 1914. 06. 13. – Budapest, 1999. 02. 02.), a későbbi József Attila-díjas magyar műfordító, költő fogolytársa volt. Az 1956-os amnesztia idején sem jöhetett haza. Száműzetésben élt Ivano-Frankovszk közelében. Csak a hatvanas években kerülhetett Ungvárra a lányát és fiát nevelő rokonaihoz. Azóta a fia Ungváron megbecsült orvosként vonult nyugdíjba, aztán Magyarországon telepedett le, édesanyja emlékét ott is ápolja.

Mészáros Sándorné. A szerző gyűjtése.

1961-ben kérésére az ungvári ügyészség semlegesítette elítélésének tényét, férjét (a lágerben elhunyt **Mészáros Sándor** erdőszmérnök) és fivérét (**Murányi Miklós** görögkatolikus áldozópap, püspöki irodaigazgató) is rehabilitálták.

1990. július 2-án fogott hozzá visszaemlékezései megírásához. **Mészáros Sándorné** született **Murányi Georgina** magyarul megírt emlékiratát 1991. február 13-án fejezte be, és a következő gondolatokkal zárta: „*A gulági élettel kapcsolatban keveset beszéltem arról, hogy mi segített nekem átvészelni a sztálini poklot.*

Meggyőződésem, hogy az Istenbe vetett hit és az ima mentett meg engem a biztos haláltól.

Átéltve az 50 éve tartó özvegységet, egyedüli óhajom az, hogy sokat szenvedett, ártatlan gyermekeim valamiképpen kárpótolva legyenek a rájuk szakadt árvasáért”.²⁴

Az eredeti szövegét az amerikai katolikusok kezdeményezésére 1998. április 20-án lefordították ukrán nyelvre.²⁵ Az 1999. augusztus 10-én ukránból orosz nyelvre átültetett kéziratot a New England Publishing Co. nyomda adta ki. Kéziratának részleteit angolul is terjesztették a nyugati világban.

Az általunk kiadott kézirat gondozója, **Gortvay Erzsébet** szerint „*Mészáros Sándorné emlékirata joggal reprezentálhatja a bukott kommunista rendszer bűnlajstromát. Ugyanakkor a maga önkritikus tárgyilagosságával példát mutat arra, hogyan lehet embernek maradni a legégbekiáltóbb embertelenségben.*”²⁶

Gortvay Erzsébet és e sorok írójának támogatásával Mészáros Sándornét felterjesztették elnöki aranyéremre, amit **Göncz Árpád** köztársasági elnöktől meg is kapott. Az egykori Gulág-rab 92 évesen jelen volt a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) által szervezett munkácsi könyvbemutatón, ahol a kitüntetést is átvette **Szakács Zoltántól**, a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusának főkonzuljától.

2017-ben a fentebb említett naplókat sikerült egy kötetben újra kiadni. A gyűjtemény szerkesztője, **Csordás László** irodalomtörténész az Utószóban

²⁴ *Kárpátaljai magyar nők a Gulágon.* (történetek, visszaemlékezések, emlékiratok). Összeállította: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017. 248. <https://mek.oszk.hu/17900/17947/17947.pdf>

²⁵ *Istoriya moej zhizni. Dokumental'naja povest'.* Oformljenije LJUBOVI LEVINOJ, Izdatyeltstvo Karpati Uzsgorod–Boston, 2000. (Ukránul, oroszul)

²⁶ **MÉSZÁROS SÁNDORNÉ.** *Elrabolt éveim a GULAGON*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000, Fülszöveg, hátsó borító. Lásd még: **MÉSZÁROS SÁNDORNÉ.** *Elrabolt éveim a Gulágon*, előszó: KÁTAINÉ SZILVAY Ingrid, egy büszke utód, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2005.

mindkét szerzőről a következőket írta: „Bár egy kisebb régióról, Kárpátaljáról hurcolták el mindkét áldozatot, valószínűleg sohasem ismerték egymást. Valami viszont összekötötte őket: a közös sorshelyzet, a szenvedéstörténetek, lágertapasztalatok egy embertelen rendszerben. Elrabolt éveikért, szenvedéseikért semmi sem kárpótolhatta őket. Azok a tapasztalatok azonban, amiket átéltek és végül a 90-es években, már a rendszerváltás után papírra vetettek, nem szabad, hogy feledésbe merüljenek.”²⁷

Folytatása következik.

²⁷ Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. (történetek, visszaemlékezések, emlékiratok). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017. <https://mek.oszk.hu/17900/17947/17947.pdf>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2023. MÁJUS, JÚNIUS)

ELISMERÉSEK

* A Magyar Művészeti Akadémia nem akadémikus köztestületi tagjainak száma 8 kárpátaljai alkotóval bővült. Az eddigi nyilvántartás szerint felvételt nyert: **Dupka György**, **Finta Éva**, **Marcsák Gergely** (Irodalmi tagozat), **Hidi Endre**, **Kopriva Attila**, **Matl Péter** (Képzőművészeti tagozat), **Pál István**, **Pál Lajos** (Népművészeti tagozat).

* *Ratkó József-díjat* adományoztak **Dupka György** írónak, szerkesztőnek, történésznek a kárpátaljai magyarság megmaradásáért kifejtett sokrétű kulturális és irodalmi tevékenységéért, különös tekintettel a II. világháború idején elhurcolt magyarok sorsának dokumentatív feltárására, a rájuk vonatkozó vagy tőlük származó iratok közzétételére, valamint irodalomszervező, írói és a magyar nyelvet s identitást társadalmi szervezetekben védő vezetői munkásságára. A díjat a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban **Seszták Oszkár**, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Közgyűlés elnöke és **dr. Jánosi Zoltán** irodalomtörténész adták át.

* A Magyar Művészeti Akadémia 2023-ban újonnan megválasztott levelező tagja lett mások mellett az ungvári **Szarvas Péter** elismert építész. 1962. január 25-én született Ungváron. Felsőfokú tanulmányait 1979 és 1984 között a Lembergi Műszaki Egyetem Építész Karán végezte. Több mint harmincesztendő alkotói és közéleti tevékenysége meghatározóan szülővárosához, Ungvárhoz kötődik. Ennek egyik fontos dokumentuma a 2018-ban megjelent *Ungvár épített öröksége* című könyve, valamint a nevéhez fűződik Ungvár örökségvédelmi szabályzatának elfogadása is. 2021-ben a Bacsinszky András Érdemrend ezüst fokozatában, 2022-ben a Magyar Művészeti Akadémia Építőművészeti-díjában részesült.

* A Matl Péter szobrászművész munkásságát bemutató album (Sárba Katalin szerkesztésében) a Szép Magyar Könyv 2022. versenyen kiérdemelte Orbán Viktor miniszterelnök különdíját, amelyet 2023. június 8-án, az Ünnepi Könyvhét nyitó rendezvényén (Budapest, Vörösmarty tér) vett át a művész és a szerkesztő. A Matl

Péter-album – amely a Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány, a Méry Ratio Kiadó gondozásában jelent meg – magas színvonalú munkájáért részesült megtisztelő kitüntetésben.

* **Váradi Natáliát**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RFKMF) Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docensét, a „GENIUS” Jótekonysági Alapítvány irodaigazgatóját tüntették ki idén a *Lőrincz Csaba Díjjal*. A díjat **Németh Zsolt**, a Magyar Országgyűlés külügyi bizottságának elnöke és **Tárnok Mária**, a Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány elnöke adta át Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Gratulálunk!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

MÁJUS

* Életének 89. évében elhunyt **Pomogáts Béla** (Budapest, 1934.10.22. – Budapest, 2023.05.01.) Széchenyi-díjas író, irodalomtörténész, irodalomkritikus, a Magyar Írószövetség korábbi elnöke, az irodalomtudományok doktora. A „magyar irodalom köztársaság” fáradhatatlan nagykövetét veszítettük el személyében. Több mint 30 éve személyes jó

barátunk, küzdőtársunk és a kárpátaljai magyar alkotó értelmiség mentora, rendezvényeink gyakori szónoka volt. A 20 éves Együtt irodalmi folyóiratunk támogatója, védnöke a magyar irodalmi életünkkel is foglalkozott. Tanulmánygyűjteményét – nagy öröme – 2014-ben meg is jelentettük (Pomogáts Béla: *A lélek térképe. Kárpátalja szellemi életével kapcsolatos tanulmányok, előadások*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 233. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014., 274 old.) Tárolt változata a KMMI honlapján és itt olvasható: <https://mek.oszk.hu/13500/13588/>

* A Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztálya a háború árnyékában élő kárpátaljaiakról készült írásokból az év folyamán egy gyűjteményes kötet megjelentetését tervezi. Ebből az alkalomból **Horvát Júlia Borbála** antropológus, író, szakosztályvezető és **Sarnyai Benedek** író, az Előretolt Helyőrség Íróakadémia hallgatója – **Dupka György** író kalauzolásával – utólagos adatgyűjtő terepmunkát folytattak a bereg-vidéki és ugocsai lakosok körében.

* A Kárpátaljai Szövetség szervezésében megrendezték a *Szent István keresztény hagyatéka – a Szent Korona vármegyei* című vándorkiállítás a szövetség székházában, ahol egyúttal bemutatták az ungvári **Kovach Anton** festménysorozata anyagából készült albumot is.

* A Tiszabökényi Református Egyház (lelkipásztora **Kobrin Mihály**) gyülekezete a háború árnyékában is számos községmegtartó kezdeményezést valósít meg. Üdvözlendő vállalkozás fűződik az újságírással is foglalkozó bökényi **Bodnár Diána** nevéhez, aki A HANG címmel keresztyén közönségi havilapot indított, mely a gyülekezettel és a hitélettel foglalkozik.

* Nagydobronyban, Nagypaládon, Nagyszőlősen is bemutatták a *Déryné iffasszony* című filmet. A nézők találkozhattak a Dérynét alakító **Tarpai Viktória** Jászai Mari-díjas színésznővel, aki kérdésekre válaszolva életéről, munkásságáról, a filmről, a forgatás kulisszatitkairól és szülőföldjéhez, Kárpátaljához fűződő viszonyáról is beszélt.

* A munkácsi polgármesteri hivatal ismét menesztette **Schink Istvánt**, a munkácsi Rákóczi-középiskola igazgatóját tisztségéből.

* A Szolyvai 1. Számú Elemi Iskolában a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség szervezésében Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából szavalóversenyt rendeztek.

* *Elbeszélt múlt* címmel szervezett rendhagyó történelemórát a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány („GENIUS” JA) a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakgimnáziumában. Köszöntő-

beszédet mondott **Soós Katalin**, a Szakgimnázium igazgatója, **Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának misszióvezetője, **Váradi Natália**, a „GENIUS” JA igazgatója. A felszólalásokat követően **Kovács Emőke** történész, a Gulág- emlékévk szakmai vezetője tartott előadást a szovjet rabságból Magyarországra visszatérő foglyok hazatérésének hetvenedik évfordulója alkalmából.

* A Kárpátaljai Megyei Könyvtár Idegennyelvű Osztályán **Kobály József** régész tartott történelmi előadást az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar karának diákjai és más érdeklődők számára. A nyílt lekcio témája *Gudbrand Gregersen* vasútépítő munkássága volt.

* A Kárpátaljai Megyei Könyvtár Idegennyelvű Osztálya ismét új könyvekkel bővült a “Fuss neki!” elnevezésű akciónak köszönhetően. **Szlucky Eleonóra** közlése szerint 7000 hrivnya értékben kapott a megyei könyvtár magyar nyelvű könyveket, ez 33 kötetet tesz ki. A „Fuss neki!” egy Székelyudvarhelyről származó adománygyűjtő program, amelyet idén a kárpátaljai magyar könyvtárak támogatásáért szerveztek meg.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány („GENIUS” JA) szervezésében

immár tizenhetedik alkalommal került sor a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciára az ukrán tudomány napjához igazodva. A konferencia előadásai hat szekcióban – biológia és kémia, földtudomány és turizmus, matematika, számvitel és adóügy, filológia, valamint történelem- és társadalomtudomány – zajlottak, melyeken a 34 előadó 35 pályamunkát mutatott be.

* Többnapos rendezvénysorozattal méltatták az ungvári egyetem magyar tagozata fennállásának 60 éves évfordulóját. Az ünnepi megnyitót Ungváron, az Ilko Galériában tartották. Az ünnepséget megtisztelte jelenlétével a 93 éves **Lizanec Péter** nyelvészprofesszor, **Vaszőcsik Vera** és **Horváth Katalin** egyetemi docens, valamint az első kibocsátás két végzőse, **Balázs Jolán** és **Hőgye Erzsébet**. Köszöntőbeszédet mondott mások mellett **Spénik Sándor**, az Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet (UMOTI) igazgatója, **Dr. Kásler Miklós** miniszterelnöki biztos, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója, **Ljáh Sándor**, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Nemzetiségi Főosztályának vezetője. **Dr. Lizanec Péter** professzor és **Horváth Katalin** docens rövid visszaemlékező beszédet mondott az elmúlt évtizedekről. **Dupka György**, a MÉKK elnöke, egykori

végzős a magyar szakos hallgatók nevében szólt. Kiemelte, hogy a mintegy ezer – a helyi magyarság életét alakító – sorstársa mellett 66 olyan kollégára is büszkék lehetünk, akik a kárpátaljai magyarság lámpásai. Jelen vannak az egyetemes magyar köz- és kulturális életben is. 48-an önálló kötettel rendelkeznek. Az irodalmárok közül 22 költőt, 14 írórt tartunk számon, 11-en a Magyar Írószövetség tagjai, 4-en József Attila-díjasok: **Balla D. Károly**, **Finta Éva**, **Füzesi Magda**, **Vári Fábián László**, az utóbbi Magyarország Babérkoszorúja díjas költő is. Két Kossuth-díjasunk van **Vári Fábián László** és **Vidnyánszky Attila** személyében. Hárman a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) akadémikusai: **Vári Fábián László** (egyben az irodalmi tagozat vezetője), **Füzesi Magda**, **Vidnyánszky Attila** (a Nemzeti Színház főigazgatója), és 3-an MMA-köztisztületi tagok.

A Magyar Filológiai Tanszék egykori és jelenlegi munkatársait az egyetem, a megyei katonai közigazgatás és tanács okleveleivel tüntették ki. A rendezvény **Zékány Krisztina** tanszékvezető, docens zárszavával ért véget.

A program szerdán és csütörtökön a *Nyelvi, irodalmi, etnokulturális kapcsolatok a Kárpát-medencében: múlt, jelen és jövő* című nemzetközi tudományos konferenciával folytatódott.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Karának 60. évfordulója alkalmából szervezett rendezvénysorozat keretein belül könyveket adott át a Magyarságkutató Intézet. Az ajándékból kárpátaljai magyar tanintézmények és a Kárpátaljai Megyei Könyvtár Idegennyelvű Osztálya részesültek. **Zékány Krisztina** tanszékvezető köszöntötte a vendégeket az eseményen, majd beszédet mondott **Buhajla József**, Magyarország Kijevi Nagykövetségének ügyvivője. **Pomozi Péter**, a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpontjának igazgatója mutatta be és adta át a könyveket.

A Magyarságkutató Intézet tudományos könyvsorozatának eddig megjelent köteteit tartalmazza a csomag: a *Magyar nyelv* 11 tankönyvet és munkafüzetet, valamint a *Kárpátalja* kötetet. Pomozi Péter ezeket a kiadványokat ismertette részletesen egy prezentációban. A *Kárpátalja* már az ötödik kötete a 2017-ben indult *Magyar nyelvű otthon* sorozatnak. Ebbe a sorozatba tartoznak még a Magyarország, a Vajdaság, a Székelyföld és a Felvidék című kötetek. Ezek mindegyike kifejezetten az adott terület helyi lakossága számára készült. Az Anyanyelvápolók Szövetsége ezer példányban adta ki a *Kárpátalja* címűt. A kötet az adott tájegységről szól, jelen eset-

ben Kárpátaljáról. Illusztris szerzői társaságnak köszönhető ez a része a sorozatnak: a legtöbb kárpátaljai rész **Dupka György** és **Zékány Krisztina** tollából került előnk, de **Csorba Csaba**, **Dumcsák Attila** és **Pomozi Péter** hozzájárulásait is olvashatjuk.

* *Munkácsy Mihály* életútját és munkásságát bemutató részletes előadást tartott **Gyarmati Gabriella**, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum művészettörténésze a Munkácsy Mihály Magyar Ház rendezvénytermében.

* **Matl Péter** Munkácsy-díjas szobrászművész a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta a Vercekei-hágón álló, nemzeti jelképpé vált magyar honfoglalás millicentenáriumi emlékmű makettjét, amelyet a múzeum főigazgatója, **L. Simon László** vett át – közölte az intézmény Facebook-oldalán.

* Tíz évvel ezelőtt, 2013. május 22-én szólalt meg az éterben, ultrarövid hullámon (FM 92.1) a Kárpátaljai Református Egyház napi 24 órában sugárzó rádiója. **Barta Miklós** ügyvezető igazgató közlése szerint a Pulzus FM ma megyénk egyik leghallgatottabb adója, amely Ukrajnában az egyetlen magyarul is megszólaló rádió, de határainkon túl is hallgatják.

* Budafok-Tétény adott otthont a Magyar Népművelők Egyesülete 39. Vándorgyűlésének, amelyre **Bordás**

István elnök jóvoltából meghívást kaptak a Kárpát-medencei Közművelődési Kerekasztal tagszervezetei, köztük a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet képviselői is. A szekcióülések keretében többek között a határon túli magyar kultúra helyzetébe kaphattak betekintést az érdeklődők. A közös gondolkodást korreferátummal segítette **dr. Széman Péter**, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület elnöke, **Köteles László**, a CSEMADOK általános elnöke, **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, **Bodrogi Hajnalka**, a Szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központ igazgatója és **Soós Mihály**, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója

* Kijevben a Marija Zanykovecika Múzeumban megnyílt a csapi származású, Kijevben élő **Magyar Árpád István** festőművész *Petőfi Sándor és kortársai* c. kiállítása a magyar nemzet kobzosa születésének 200. évfordulója alkalmából.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeummal együttműködve új kiállítás-sorozatot indított a kárpátaljai művészdinasztiák munkásságának bemutatására. Ennek első eseményeként **Boksay József**, a kárpátaljai festőiskola alapítója, kiemelkedő képviselője és családja, **ifj. Boksay József** és

Erfán Ferenc festőművészek, valamint **Erfán Irina** kerámiaművész munkáiból nyílt tárlat a főkonzulátus aulájában.

* **Fellinger Károly** felvidéki magyar költő, helytörténész *Kárpátaljai gólyafészek* címmel az Ab Art Kiadónál megjelent újabb könyvében a 118 kárpátaljai magyarlakta település mindegyikéről verset írt. Ezekben a gyerekeknek szánt költeményekben a települések helytörténeti, mondaköri, jeles személyiségekre is utaló emlékeit dolgozza fel. A 88 oldalas kiadványt **Pék Eszter Anna** színes illusztrációi díszítik.

JÚNIUS

* A Munkácsy Mihály Magyar Házban megnyílt **Brovdi Ivan** *Az élet folytatódik* c. kiállítása.

* A keleti ukrán-orosz front térségében járt **dr. Zubánics László** történész, az Ungvári Nemzeti Egyetem U MOTI tanszékvezetője kollégájával, **Fegyir Sándorral**, ugyancsak az ungvári egyetem tanszékvezető professzorával. Újabb segélyszállítmányt juttattak el az ország keleti részén harcoló kárpátaljai magyaroknak is.

* **Kincses Krisztina** interjút készített **Marcsák Gergellyel**, mely „*Mint a róka lyuk, aminek bármikor nekironthat két habzó szájú kopó*” címmel a Helyörség.ma portálon.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház társulata programsorozattal méltatta a nemzeti összetartozás napját, melynek első programja **Matl Péter** szobrászművész *Főnix* című alkotásának átadása volt. A fából készült szobrot a beregszászi színház dísztermében avatták fel.

* A Kárpátaljai Szövetség megrendezte **Botlik József** *A ruszin nép vártanúja*, *Bródy András* című monográfiájának bemutatását neves kárpátaljai történészek közreműködésével. **Botlik József** történésszel (PhD.) dr. Kótyuk Erzsébet etnográfus, orvostörténész (PhD.), a monográfia lektora beszélgetett. A felkért hozzászólók sorát **Dupka György** történész (PhD) nyitotta meg, aki „Hol tart Bródy András és társai politikai megítélése a kárpátaljai emlékezetpolitikában” témakörben fejtette ki gondolatait. **dr. Ortutay Péter** (PhD.) a Bródy-perben elítélt nagyapjára, Ortutay Jenő g. k. esperesre, mártírra emlékezett. Bródy András unokája, **Bródy Krisztina** elmesélte a Bródy-család üldözését a kommunista diktatúrában. **Dr. Lyavinecz Marianna**, a Fővárosi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, a Bródy-monográfia kiadója a könyv kiadásáról szólt, amely a közeljövőben ruszin nyelven is megjelentetésre kerül. Zárszót **dr. Seremet Sándor** mondott. Közreműködött:

ifj. Bernáth Ferenc zeneszerző, (PhD) Artisjus-díjas gitárművész.

* Az Erdélyi Magyar Írók Ligája (E-MIL) elnökségének meghívására a 12. Kolozsvári Ünnepi Könyvhét programjában **Dupka György** kárpátaljai magyar író is részt vett, akivel a Bulgakov kávéházban megrendezett irodalmi est keretében **Demeter Zsuzsa**, a kolozsvári *Helikon* szerkesztője beszélgetett a kárpátaljai magyar irodalom helyzetéről a háború kontextusában: a http://www.szabadsag.ro/-/a-karpataljai-magyarok-a-haboru-arnyekaban?fbclid=IwAR25h-9lxXIYbCW_9g5p-v8nzc0Wnqjeu-sOsGDr8ObrMnDfUjkMd8KK-bdQ

* *Ereimben az idő* – beszélgetés **Vári Fábián Lászlóval**. Az MMA Akadémiai Szakkönyvtára *Online Akadémikus* című rendezvényorozatának idei első vendége **Vári Fábián László** kárpátaljai Kosuth-díjas, Babérkoszorú-díjas költő, író, műfordító, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője volt, akivel **Csete Örs** etnográfus, életútkutató beszélgetett életről, időről, nemzeti összetartozásról. A rendezvény keretében megemlékeztek a trianoni békediktátum 103. évfordulójáról is. A beszélgetés utólag megtekinthető itt: <https://www.youtube.com/watch?v=cvbkpKmRRsI>

* **Magyar Levente**, Magyarországi gazdasági és külügyminisz-

ter-helyettese többek között felkereste az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetét is. Látogatása során a miniszterhelyettes előadást tartott a magyar-ukrán kapcsolatokról. **Spenik Sándor** igazgató köszönetét fejezte ki a magyar kormánynak és személyesen **Magyar Leventének** is azért a támogatásért, amelyet Magyarország biztosít az UMOTI diákjai és oktatói számára. A találkozón részt vett **Pacsay-Tomassich Orsolya**, a Magyar Diplomáciai Akadémia elnöke, **Bacsikai József**, Magyarország ungvári főkonzulja, ukrán részről **Csubirko Volodimir**, a Kárpátaljai Megyei Tanács elnöke, **dr. Zubánics László** történész, tanszékvezető.

* A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete 94. alkalommal rendezte meg a kortárs magyar irodalom legnagyobb szabadtéri eseményét, az Ünnepi Könyvhetet, és 22. alkalommal a Gyermekekönyvnapokat. Ezúttal 160 kiállító 140 standon várta az érdeklődőket. Dupka György média-közlése szerint ebben az évben sem mutathatták be új könyveiket a Kárpátaljai Magyar Könyvkiadók, mivel a pavilonok több napos bérlése számukra csillagászati összegnek számít. Azonban több magyarországi kiadó számos kárpátaljai alkotó könyvét kiadta és forgalomba hozta a könyvhéten.

Többek között **Matl Péter, Lengyel János, Gerzsényi Gabriella, Fedák Anita** dedikálhatta új könyveit a kiadók pavilonja előtt.

Megjelent:

Gerzsényi Gabriella: *Három lábbal a földön.* Novellák. Nap Kiadó, Bp. 2023.

Lengyel János: *Egy nap Velen-cében.* Budapest, 2023.

Fedák Anita: *A babázó bábozó.* *Kisprózai írások.* Irodalmi Rádió, 2022.

Fedinec Csilla–Rácz András–Romsics Ignác: *Az orosz-ukrán konfliktus történelmi háttérrel.* Kocsis Kiadó Zrt. Bp. 2023.

* Ünnepi díjátadó gála keretében hirdették ki a Magyar Írószövetség és a Méhes György – Nagy Elek Alapítvány meseíró pályázatának eredményét. A díjazottak között két kárpátaljai író van. A pályázat győztese **Kertész Dávid** (*Hogyan tanultam meg mesélni*) lett. A második helyezést **Lőrincz P. Gabriella** (*A kályha és a kislány*) érte el.

* A Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete (KMNE) ismét **Tarpai Józsefet** választotta a szervezet elnökévé, akinek munkáját 12, szintén a gyűlésen megválasztott elnökségi tag segíti.

* Az ukrán parlament jóváhagyta a törvénytervezetet, amely 2024. szeptember 1-jéig elhalasztja az ukrán nyelvre történő átállást azokban az iskolákban, ahol az oktatás

valamelyik Európai Unió ország nyelvén folyik – írja az Ukrajinszka Pravda hírportál.

* Megjelent az *Egyszer minden eljön* – A KMI 12 program szerzőinek 2023. évi antológiája **Luzsicza István** szerkesztésében. A PKÜ Kárpát-medencei Programirodájának fő küldetése a kortárs magyar szépirodalom megismertetése és népszerűsítése határon innen és túl. Évente 12 anyaországi és Kárpát-medencei költőt, író, szakmailag már elismert, illetve pályakezdő tehetséget mutatnak be, gazdag ízelítőt adván életművükből. Az idei 12 szerző között van a beregszászi **Shrek Tímea** novellista.

* Sor került az MMA Irodalmi Tagozatának soron következő Élőfolyóirat estjére, melyen ezúttal a *Trianoni Szemle* mutatkozott be, továbbá az ezévi két dupla számát ismerhette meg közelebből a közönség az MMA irodaházában. Köszöntőt mondott: **Vári Fábíán László** Kossuth-, József Attila-, Bethlen Gábor- és Arany János-díjas, babérkoszorús költő, író, a tagozat vezetője. Közreműködött mások mellett **Szidiropulosz Archimédesz** főszerkesztő, **Kolczonay Katalin** olvasószerkesztő, a *Trianoni Szemle* folyóirat szerkesztői, a szerzők, előadóművészek.

* Külhoni magyar Kossuth-díjas művészekről készült fotókiállítás-

sal nyílt meg a Magyarország Háza Galéria Budapest belvárosában. A külhoni Kossuth-díjas művészeket bemutató tárlat – akik közül négyen személyesen is jelen voltak: **Vári Fábíán László, Dráfi Mátyás, Boráros Imre és Szarka Gyula** – a budapestiek és a távolabbról érkező látogatók számára is bemutatja azt, hogy mit jelent határon túli magyarként megtalálni az élethivatást.

* A *Magyarok határon innen és túl* címmel meghirdetett eseménynek a Csányi5 Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár adott otthont. A határon túli magyarság aktuális problémáiról bevezető előadást tartott **Bárdi Nándor** történész. Az *Egy nemzet, több ország – a nemzetpolitika irányai* című első panelbeszélgetésen **Hiller István** korábbi kulturális és oktatási miniszter és **Semjén Zsolt** miniszterelnök-helyettes, nemzetpolitikáért felelős miniszter vett részt. A második panelbeszélgetésen *Határátlépések – hol a legjobb magyarnak lenni?* témakörben a felkért vendégekkel: **Dupka Györggyel**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatójával, **Kerekes Vica**, színésznővel, **Ravasz Ábel** szociológussal, **Szerbhorváth György** szociológussal és **Tompa Andrea** íróval, színikritikussal **Szöllősi Györgyi** beszélgetett.

* Megjelent a *Határtalan magyar irodalom 3. Az identitás*

kánonjai. Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Magyar Napló Kiadó 2021. évi konferenciájának előadásai. Badacsonytomaj, 2021. szeptember 23–25. Szerkesztette Jánosi Zoltán. Magyar Napló, Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2023. A Szili Katalin védnöksége alatt lezajlott harmadik rendezvényen a megcélzott témáról: az irodalmi kánonok és az ehhez kapcsolódó altémák köréről 24 határonkon kívüli és belüli magyar író, költő, műfordító, nyelvész, irodalom- és kultúratörténész, néprajzkutató, tanár és szerkesztő nyilatkozott meg értéktudatosítón. Kárpátját három tanulmányíró képviseli: **Zékány Krisztina:** „Jó szóval oktasd, játszani is engedd szép, komoly fiadat!” *Az irodalom szeretetére való nevelés a körülmények szorításában;* **Dupka György:** *Magyar lágerirodalom Kárpátalján: szovjet fogságban, malenkij roboton, a Gulágon keletkezett lágerversek, írások (1944–1965); Vári Fábán László:* *Kit elűzték Ninivéből. S. Benedek (1946–2009) pályaképe.*

* Megjelent a lista Kárpátalja legbefolyásosabb embereiről. A készítők elmondták, hogy a lista sokban különbözik az eddigiektől, különleges, hiszen új neveket, napjaink új hőseit tartalmazza, emellett pedig új trendekről, új prioritásokról beszél. A 100 főt bemutató listán

a magyar közösségünk képviselői is szerepelnek: **Rezes József, Zán Fábán Sándor, Babják Zoltán, Zubánics László és Troski Viktor.**

* A kárpátaljai származású **Fedák Anita** *A babázó bábozó* c. novelláskötetével harmadik lett a sikerlistán, azok között, akiknek a 94. Ünnepi Könyvhéten megvásárolták a könyvét az Irodalmi Rádió pavilonjában.

* Nyomdába került, a KMMI honlapon is olvasható a kárpátaljai magyarlakta települések sorában Tiszabökenyről az első honismereti olvasókönyv fiataloknak és felnőtteknek. Címe: *Szülőföldünk, Tiszabökény és környéke.* Honismereti olvasókönyv és munkafüzet. Összeállította: **dr. Dupka György–dr. Zékány Krisztina.** Lektorálta: **dr. Zubánics László.** Fotók, archív felvételek, dokumentummásolatok: **Fuchs Andrea.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 302. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

KÖNYVESPOLC – 2023

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2023 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

Számláló: 32 706 megtekintés.
Még februárban 31 781 főt regisztráltak az OSZK honlapján, azóta **925 fővel bővült** az Együtt folyóirat iránt érdeklődők száma.

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős
kiadó: **Dupka György**)

MEGJELENT

Szülőföldünk, Tiszabökény és környéke (Honismereti olvasókönyv és munkafüzet). Összeállította: **dr. Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Fotók, archív felvételek, dokumentummásolatok: **Fuchs Andrea**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 302. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka Nándor: *Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991).* Felelős szerkesztő: **Szemere Judit**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: **Dupka György**. Lektorálta: **Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **Zékány Krisztina**. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2023.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

ÁPRILY LAJOS (1921–1965)

BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszaölkény–Budapest)

FINTA ÉVA – 1954 (Beregszász–Sárospatak)

GERZSENYI GABRIELLA – 1977 (Beregszász–Szigetmonostor)

HORVÁTH ANNA (1924–2005)

KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)

LATOR LÁSZLÓ (1927–2023)

MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)

MEGYERI EDIT TÜNDE – 1972 (Nagyszőlős–Rábaszentandrás)

SZABÓ ESZTER IDA – 1989 (Beregszász–Sárospatak)

SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)

ORTUTAY PÉTER – 1942 (Ungvár–Bélapátfalva)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza)

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS – 2005 (Mezővári)

Lapszámunkat Horváth Anna munkáival illusztráltuk.